

**REACTIE OP CONCEPT-
ONDERZOEKSRAPPORTAGE
RESTITUTIECOMMISSIE
D.D. 3 MAART 2008
INZAKE KOENIGS/KIEV (RC 1.35),
TEVENS HOUDENDE DIVERSE
PROCEDURELE VERZOEKEN,
WAARONDER EEN VERZOEK TOT
HERZIENING VAN ZAAK RC 1.6**

VERZOEK(ST)ERS:

C. F. Koenigs

Wonende te Amsterdam

F.W. Goudsmit - van der Waals

Wonende te Amsterdam

J.C. van der Waals

Wonende te Amsterdam

F. A. Koenigs

Wonende te Rotterdam

C.S. Boerlage

Wonende te Doorn

Advocaat::

Mr. Coen E. Drion

Kennedy Van der Laan

Haarlemmerweg 333

1051 KH Amsterdam

T. 020 – 550 6631

F. 020 – 550 6731

M. Coen.Drion@kvdl.nl

**INZAKE: Restitutieverzoek RC 1.35
(Koenigs/Kiev)**

1. INLEIDING

1. Verzoek(st)ers hebben de concept-onderzoeksrapportage (hierna: “*Rapportage*”) van voornoemde Adviescommissie (hierna: “*Restitutiecommissie*” of “*uw Commissie*”) bestudeerd. Zij hebben van uw Commissie de gelegenheid gekregen tot 3 juli 2008 om daarop te reageren, voor welk uitstel zij uw Commissie dank zeggen.
2. Verzoek(st)ers menen dat de Rapportage op tal van punten onjuist en onvolledig is en, hiermee samenhangend, dat de daaraan ten grondslag liggende werkwijze van uw Commissie en haar ondersteunend apparaat onvolkomenheden vertoont. Verzoek(st)ers zullen dit een en ander hieronder in deze reactie op de Rapportage (hierna: “*Reactie*”) kort nader toelichten en uitwerken. Deze Reactie is een aanvulling op het restitutieverzoek RC 1.35 (hierna: “*Verzoek*”) en treedt daarvoor niet in de plaats.
3. Na dit korte, inleidende, hoofdstuk, volgt allereerst een hoofdstuk over de persoon Franz Koenigs, zijn motieven en de omstandigheden die bepalend waren voor zijn handelen in de periode die relevant is voor de beoordeling van het Verzoek. In dat kader zullen nieuwe stukken aan uw Commissie worden overgelegd, een brief van Prof. Mr. M.H. Bregstein en een historische analyse van Prof. Dr. J. de Vries.
4. In hoofdstuk 3 worden vervolgens de relevante feiten omtrent het onvrijwillig bezitsverlies van de Kiev-tekeningen (hierna apart en tezamen met de overige stukken van Franz Koenigs: “*Collectie*”) (nogmaals) kort op een rijtje gezet.
5. Hoofdstuk 4 zal zijn gewijd aan de feiten omtrent de waarde van de Collectie.
6. In hoofdstuk 5 komen verzoek(st)ers vervolgens terug op de onvolkomenheden die zij moeten vaststellen in de wijze waarop uw Commissie en haar ondersteunend apparaat in deze zaak (en in zaak RC 1.6) tewerk gaat.
7. Hoofdstuk 6 richt daarna de focus op de inhoudelijke bezwaren die verzoek(st)ers op meer detailniveau, in aansluiting op het gestelde in de hoofdstukken 1 tot en met 5, koesteren met betrekking tot de Rapportage.
8. In hoofdstuk 7 komt aan de orde dat uw Commissie, althans in de ogen van verzoek(st)ers, niet op een correcte wijze omgaat met de verklaringen afgelegd door de door verzoek(st)ers ingeschakelde deskundigen. In dit hoofdstuk zullen ook de in deze Reactie over te leggen nadere deskundigenverklaringen van de hoogleraren Schoordijk, Stein, Salomons en Vranken worden besproken. In aansluiting op het gestelde in hoofdstuk 5, komen

vervolgens, in verband met de eerdere deskundigenverklaringen opgevoerde feiten en argumenten, concrete punten aan de orde waarvan verzoek(st)ers menen dat uw Commissie daaraan niet, onvoldoende of op onvoldoende transparante wijze in haar onderzoek aandacht heeft besteed. Een en ander vanzelfsprekend slechts voor zover nog relevant in het licht van de nadere adviezen van genoemde experts. De eindconclusie van alle deskundigen luidt dat noch Van Beuningen, noch enige latere verkrijger van (delen van) de Collectie (inclusief dus de Staat der Nederlanden) eigendomsrechten daarop heeft verkregen. De Lisser & Rosenkranz Bank en Koenigs zijn samen, in hun fiduciaire verhouding, eigenaar gebleven, waarbij vaststaat dat Koenigs in civielrechtelijke zin de bezitter is. Nu de Lisser & Rosenkranz Bank reeds lang niet meer bestaat,¹ heeft Koenigs als de enige eigenaar te gelden.²

9. In hoofdstuk 8 zullen verzoek(st)ers het juridische kader bespreken waarbinnen de toetsing door uw Commissie zich naar het oordeel van verzoek(st)ers zou hebben af te spelen. Daarbij spelen de deskundigenverklaringen, zowel degene die bij het Verzoek waren gevoegd, als degene die in het kader van hoofdstuk 7 worden overgelegd, wederom een belangrijke rol. In dit hoofdstuk komen voorts kwesties van bewijs, de aanwezigheid van nova en zaak RC 1.6 aan de orde.
10. Hoofdstuk 9, tot slot, zal de belangrijkste conclusies waartoe verzoek(st)ers menen te mogen komen, samenvatten.
11. Verzoek(st)ers behouden zich het recht voor om, mocht het doorlopende historisch onderzoek daartoe nopen of zich anderszins nieuwe feiten, omstandigheden of inzichten voordoen, additionele stukken aan uw Commissie toe te zenden.
12. In deze Reactie zullen op diverse plaatsen additionele, formele, verzoeken aan uw Commissie worden gedaan. U kunt deze verzoeken herkennen omdat zij consequent in de tekst van onderstreping zullen zijn voorzien.

¹ De Lisser & Rosenkranz Bank is in de jaren vijftig verplaatst naar New York en vervolgens opgeheven.

² In de Goudstikkerzaak was Jacques Goudstikker ten aanzien van diverse werken – met betrekking tot welke uw Commissie tot teruggave heeft geadviseerd – slechts mede-eigenaar, in de zin dat er nog anderen waren die een juridisch en economisch eigendomsrecht op de schilderijen konden doen gelden. Dat heeft uw Commissie er niet van weerhouden om tot teruggave te adviseren. Dat kan in de onderhavige zaak niet anders zijn omdat vaststaat dat Koenigs de enige en volledige economisch eigenaar was.

2. DE PERSOON FRANZ KOENIGS, ZIJN MOTIEVEN EN ENKELE VOOR ZIJN HANDELEN RELEVANTE OMSTANDIGHEDEN

2.1 Een verkeerde perceptie omtrent de persoon Franz Koenigs

13. Verzoek(st)ers kunnen zich niet herkennen in de wijze waarop uw Commissie de persoon Franz Koenigs schildert en, in aansluiting daarop, hoe uw Commissie omgaat met zijn motieven en met de omstandigheden die voor zijn handelen relevant waren. Pijnlijk getroffen zijn verzoek(st)ers over de, ondanks alle nieuw naar voren gebrachte feiten, volstrekt en ongemotiveerd ongewijzigde, secce, passage uit paragraaf 3.1 van de Rapportage (welke rechtstreeks is overgenomen uit uw rapportage in zaak RC 1.6): *“Hij behoorde tijdens het naziregime niet tot een vervolgte bevolkingsgroep. Wel zou hij zich opstellen als een uitgesproken tegenstander van het naziregime. Dit laatste betekent overigens niet dat Koenigs (zakelijke) contacten met Duitse machthebbers uit de weg ging.”* In deze drie zinnen ballen zich enerzijds een aantal, kennelijk bij uw Commissie levende, concepties omtrent de persoon Koenigs samen die niet anders dan onjuist en verregaand onvolledig, kunnen worden geoordeeld, alsmede worden anderzijds historische conclusies getrokken die niet houdbaar zijn.
14. Om met dit laatste te beginnen: het is juist dat Franz Koenigs een uitgesproken – en verklaard – zeer vroege tegenstander was van het naziregime. Dat waren ook communisten, sociaal-democraten en vele anderen die als politieke tegenstanders van dit regime keihard vervolgd zijn en, zonder meer, tot een vervolgte bevolkingsgroep dienen te worden gerekend (en daartoe door historici ook worden gerekend). Indien nota bene Engelandvaarders, die zich aan vervolging door het naziregime onttrokken om ertegen te vechten (hiermee wil niets ten nadele van Engelandvaarders zijn gezegd), als een vervolgte bevolkingsgroep worden gezien, dan valt niet in te zien hoe verklaarde tegenstanders van het regime die zich nu juist nog wel binnen het bereik van het naziregime bevonden, in de ogen van uw Commissie kennelijk, en zonder enige motivering, niet als vervolgte bevolkingsgroep behoren te worden aangeduid.
15. Dat geldt temeer indien, zoals in het geval Franz Koenigs, een politieke tegenstander zich niet alleen in woorden uit, maar ook de daad daarbij voegt, in versterkte mate indien zo'n tegenstander zich ook nog mag “verheugen” in een grote mate van zichtbaarheid voor het naziregime. Hierover verderop in dit hoofdstuk (en in de nadere verklaringen van diverse deskundigen) meer.
16. De derde zinsnede in de boven geciteerde passage is al even intrigerend als suggestief en, in dat opzicht in de perceptie van verzoek(st)ers ook diffamerend, te noemen. Intrigerend omdat uw Commissie daarmee lijkt te zeggen dat iemand slechts een “echte” politieke tegenstander van het Naziregime mag worden genoemd indien wordt afgezien van ieder

zakelijk contact met personen die op meer of minder invloedrijke posities wél hun steun aan dat regime hebben verleend of uitgesproken. Indien dit waar is, dan legt uw Commissie een maatstaf aan die niet anders dan gebrekkig, in termen van historisch besef, kan worden genoemd, en die in de praktijk van het leven van (het toenmalige) alledag van velen van de politieke tegenstanders van het naziregime tot de – onhoudbare en onaanvaardbare – conclusie zou leiden dat zij, hoewel vervolgd, althans aan dat risico steeds blootgesteld, niet in de ogen van uw Commissie tot de – dan wel zeer schaarse - categorie van de vervolgde bevolkingsgroepen zouden mogen worden gerekend.

17. De zinsnede is, als gezegd, behalve intrigerend ook suggestief en (onnodig en onterecht) diffamerend. Dat blijkt reeds uit het voorgaande, althans in de visie van verzoek(st)ers. Daarbij komt dat eerder door uw Commissie is gesuggereerd dat Franz Koenigs zaken zou hebben gedaan met machthebbers als Goering of andere “grotten” van het Hitlerregime. Verzoek(st)ers zijn daardoor geraakt geweest, hebben dit punt omstandig onderzocht en daarvan in het Verzoek verslag gelegd. Het enige dat zij in dat verband in de Rapportage terug kunnen vinden is enerzijds de bovenstaande, onverkorte (en suggestieve), vermelding dat “Koenigs (zakelijke) contacten met de Duitse machthebbers niet uit de weg ging” en anderzijds de (in paragraaf 3.5) weergegeven ontkenning van contacten met Goering, *niet als feit, maar als een door verzoek(st)ers ingenomen stelling*. De Rapportage geeft niet blijk van enig zelfstandig onderzoek van uw Commissie naar de in dit verband relevante feiten. Uw Commissie kan wellicht begrijpen dat de combinatie van (1) het onverkort overnemen van deze passages uit zaak RC 1.6, (2) het kwalificeren van de gemotiveerde (en via bronmateriaal onderbouwde) betwisting daarvan als een simpele stelling van verzoek(st)ers – en niet als een feit - met (3) een volledig ontbreken van eigen onderzoek naar deze kwestie, niet kan leiden tot het gevoel bij verzoek(st)ers dat serieus met een open blik naar nieuwe feiten, in verband met oude, wordt gekeken.
18. Het komt verzoek(st)ers voor³ dat bij uw Commissie, althans in de ogen van verzoek(st)ers, niet de – historisch – juiste perceptie omtrent de persoon Franz Koenigs en zijn motieven leeft. Naar voren komt in de Rapportage een persoon die gedreven wordt door zakelijke motieven en door geldzorgen, een persoon die in dat licht zijn geliefde collectie opoffert om redenen die in de Rapportage, noch in zaak RC 1.6, worden opgehelderd, kortom een zakenman⁴ met een dure hobby omtrent wie verder weinig relevants valt te vermelden.⁵

³ Zij worden daarin, goed gedocumenteerd, ondersteund door Dr. Junz, zie haar bij het Verzoek overgelegde deskundigenverklaring (bijvoorbeeld in de derde alinea op p. 25 / eerste alinea op p. 26, in verbinding met haar conclusies op p. 38 en 39).

⁴ Internationaal en in de stukken van de Nederlandse Bank wordt hij geroemd om zijn vindingrijkheid en om zijn prestatie de Stillhalte-credieten in korte tijd grotendeels terug te betalen.

⁵ Bij de beoordeling door uw Commissie in zaak RC 1.6 was nog een aanzienlijk negatiever beeld geschetst. Daar kenschetste uw Commissie Koenigs als een niet-competente bankier die zichzelf juist door zijn Collectie keer op keer in financiële problemen bracht.

2.2 Door de Restitutiecommissie ten onrechte niet meegenomen feiten omtrent de persoon Franz Koenigs

19. In dit licht willen verzoek(st)ers u – deels nogmaals – een aantal onomstreden feiten, getuigenissen en expertverklaringen omtrent de persoon Koenigs en zijn motieven voorleggen. De leden van de Restitutiecommissie worden nadrukkelijk uitgenodigd om de bij hun onderzoekers bekende bronmaterialen, waarnaar hieronder wordt verwezen, ter lezing van die onderzoekers te verkrijgen. Verzoek(st)ers doen hierbij het verzoek om geïnformeerd te worden indien uw Commissie zou menen dat dit niet nodig is.
- Kort na de oorlog, in 1946-1947, zijn door de volgende personen getuigenverklaringen ten gunst van Franz Koenigs en zijn actieve anti-nazi-houding gegeven: Dr. D. Birnbaum, de Heer Jordaans, G.A.Kessler, H.H.F. Herrndorf, Käthe Oppenheimer, de Nederlandse bank en het NBI.⁶
 - Prof. Mr. M.H. Bregstein schrijft (Bijlage 1) op 22 februari 1947 aan de President van de Nederlandse Bank onder meer: *“Ik ontvang uw schrijven van 19 dezer inzake Rhodius-Koenigs Handelmaatschappij. Uw verklaring stemt grotendeels overeen met hetgeen mij omtrent de heer Koenigs bekend is. Reeds terstond na de bezetting van Nederland heeft de familie Koenigs alles gedaan om hun Joodse vrienden zo goed mogelijk door de oorlog heen te helpen en geen ogenblik geaarzeld, er zelfs met klem op aangedrongen, om bij hen eigendommen te doen onderduiken. Ik wil danook gaarne van mijn verblijf in de Verenigde Staten gebruik maken teneinde er een steentje toe bij te dragen, dat de atmosfeer voor deze maatschappij wordt verbeterd.”.*
 - In 1949, na de Britse aantijging dat Franz Koenigs een Duits spion geweest zou zijn, heeft de directie van het NBI, voor deze Drs.P.S.J. Abdij, op 3 mei 1949 verklaard: *“Zoals reeds in onze exposé geschiedde- tegenover Flesche de persoon van F.W.Koenigs naar voren te willen schuiven als Nederlander sinds februari 1939, verklaard tegenstander van het nazi-bewind en van Flesche en dus als tegenwicht tegen de van Flesche uitgaande tendenzen.”.*
 - Het NBI, voor deze Drs. P.S.J.Abdij, concludeert op 2 augustus 1949: *“Ook de opmerking ten aanzien van F.W.Koenigs aan het slot van het A.Flesche handelend rapport moet bezien worden in het licht van het voorstaande. Wij zijn er niet in geslaagd enige bevestiging te verkrijgen van de beweerde onbetrouwbaarheid van Koenigs en wij hebben dan ook geen enkele reden om terug te komen van de kenschetsing van Koenigs en van diens verbouding tot Flesche, zoals die is neergelegd in onze statement en zijn van mening dat het rapport ook ten aanzien van dit punt als irrelevant terzijde gelegd behoort te worden. Wij hopen u hiermede voldoende te hebben ingelicht en*

⁶ Dr. Birnbaum over het verhoor met Franz Koenigs aan Ashton Gwatkin en Neville Jordaans, Nederlandse Bank; Jordaans: Deblokkering Rhodius Koenigs Rodeboek att.7; Käthe Oppenheimer 'Portrait of Dr Gachet, the story of a van Gogh Masterpiece door Cynthia Salzmann, Vikingpress p.209-213; Nederlandse Bank. G.A.Kessler aan de Nederlandse Ambassadeur Daubanton te Washington, afkomstig uit de Nederlandse Bank, NBI. Nederlandse Bank: Rhodius Koenigs deviezenvergunningen, Deblokkering, Crediet toezicht. NBI onderzoek inpandgeving van een aandelendepot door Duitse banken 144662-144663.

vernemen gaarne of de Britse autoriteiten na kennismaking van bovenstaande daar mede instemmen.”.

- Prof. J. de Vries heeft de persoon Koenigs, geplaatst in de tijd, onderzocht. Hij schrijft – verzoeksters leggen hierbij zijn gehele rapport over als Bijlage 2 - op pagina 11 en 12 het volgende onder het kopje “Franz Koenigs (1881-1941), gevolgd en vervolgd”: *“Met het oog op zijn zakelijke belangen bezoekt Koenigs, sinds 1922 in Haarlem gevestigd en in 1939 genaturaliseerd, Duitsland tijdens het nazi-regime. Dit ligt al voor de hand met betrekking tot de bevroren vorderingen van zijn zaak, Rhodius Koenigs Handel Maatschappij, maar houdt tevens verband met het onderhouden van zijn bancaire netwerk in Duitsland. Zonder deze contacten zou hij niet in staat zijn geweest de Engelsen informatie toe te spelen over de situatie in Duitsland en hulp te beiden aan joodse vluchtelingen. Een dergelijke activiteit blijft niet onopgemerkt. Op 9 mei 1940 wordt Koenigs in Berlijn tezamen met andere prominente Nederlanders gearresteerd en tot 20 mei 1940 in Friedrichshafen aan de Bodensee geïnterneerd. Op 27 mei keert hij terug in Nederland. Weliswaar gold het hier een represaille van Duitse zijde wegens het interneren van Duitsers bij het uitbreken van de oorlog in Nederland, maar het zal de nazi’s met hun fijnmazig net van contraspionage en talloze handlangers niet ontgaan zijn dat Koenigs het tegendeel van een aanhanger van het regime is. In het kader van de ontdooing van bevroren kredieten zijn de SS en de groep rond Goebbels, hier eerder vermeld, hem stellig tegengekomen. Dat tevoren Koenigs van een aantal kanten vanuit het regime gevolgd is als prominent bankier, spreekt vanzelf. Zijn nevenactiviteiten als informant van de Engelsen en helper van joden kunnen de nazi’s moeilijk zijn ontgaan, al was het alleen maar door de vele reizen die Koenigs maakte en de verdachte personen die hij bezocht. Het groeiende wantrouwen maakte hem van gevolgd tot vervolgd. Niet alleen een tegenstander van het regime, maar meer en meer een gevaar. De dood van Koenigs in mei 1941 heeft alles van een liquidatie. Het is ongeloofwaardig dat een gezonde, 60jarige man op het station van Keulen haastig een trein tracht te halen zonder zijn kansen af te wegen. Eerder zal een Gestapo-agent die Koenigs tevoren al volgde, ‘behelpzaam’ zijn toegeschoten en vervolgens de fatale duw hebben gegeven. De daaropvolgende stilte rond mogelijke getuigen is in de ontstane verwarring begrijpelijk, maar zal ook versterkt zijn door vrees voor represailles. Nog afgezien van het feit dat de dader omringd kan zijn geweest door handlangers, die het gebeuren ter plekke hebben afgeschermd om vervolgens zo nodig als getuigen à décharge op te treden. De gedacht dat men Koenigs eenvoudig in een concentratiekamp had kunnen opsluiten, gaat niet op. Daartegen zou zeker verzet zijn gerezen uit Duitse bankkringen. Het regime kon deze niet frustreren, waar het zozeer afhankelijk van was. Een tragisch ongeluk als liquidatie vormde de gewenste uitweg. Benadeeld in economisch en financieel opzicht was Koenigs al, nu werd hij ook zelf slachtoffer.”.*
- Franz Koenigs bedacht constructies om Joden te helpen hun gelden aan Duitsland te onttrekken. Dit deed hij voor Käthe Oppenheimer, L&R maar ook voor M. Altmann en het bankhuis Ludwig Tillmann waar hij commissaris was, en voor menig ander.

- De onderhandse overeenkomst tussen L&R, Altmann en Franz Koenigs was geheel ‘geruisloos’ en bovendien onbekend bij het museum Boijmans. Dit zou indien bekend in Nazi Duitsland als een halsmisdrijf worden gezien.
- De oudste zoon van Franz Koenigs vocht in Spanje voor de Republikeinen en komt daar in 1937 bij om, dit werd door Nazi-Duitsland gezien alsof hij tegen Duitsland had gevochten. Hierdoor werd ook de vader, Franz Koenigs, verdacht.
- De familie van de echtgenote van Franz Koenigs, Anna Gravin von Kalckreuth, was grotendeels in het Duitse verzet actief.⁷ Franz Koenigs had regelmatig contact met hen, hetgeen de zichtbaarheid van Franz Koenigs voor Hitler’s geheime diensten niet zal hebben verkleind.
- Vanwege het Nazi-regime had Franz Koenigs in 1937 het Nederlands staatsburgerschap aangevraagd; dit werd hem op 9 februari 1939 vanwege zijn grote verdiensten, waaronder een omvangrijke waardevolle kunstcollectie aan een Nederlands museum in bruikleen gegeven te hebben, verleend. De collectie was nu een Nederlandse collectie.
- Getuigenis van de heer Jordaan inzake de inlichtingen die Franz Koenigs over Duitsland aan de SG III, Plassche en Olifiers gaf.⁸
- Philo Bregstein en Saul Bloemgarten citeren Hamburger in ‘Herinneringen aan Joods Amsterdam’, (Bezige Bij) waarin Hamburger verslag doet van Franz Koenigs de grote man van de Rembrandts die zich nergens wat van aantrok en hier een Salon voor Joden financierde en op de opening van deze Salon ‘Oosteinde 16’ zelf aanwezig was.
- Getuigenis van Gertrude en Werner Stein, die in 1938 door Franz Koenigs Duitsland konden ontvluchten, en tot aan Rhodesië gefinancierd werden.
- De documenten afkomstig uit de Foreign Office, vindplaats PRO, Richmond. Franz Koenigs geeft informatie aan de Britse inlichtingen dienst en legt zijn netwerk de Koenigs Organisation bloot; indien bekend zou dit een halsmisdrijf zijn. Beide documenten zijn aan uw Commissie in 2002 overgelegd. Later is erover gepubliceerd in “Financiers, Finanzen und Finanzierungsformen des Widerstandes”. Detlef J.Blesgen, Lit Verlag Berlin 2006, het zogenoemde zwart-gele boek dat ook aan de leden van uw Commissie gestuurd is. Verzoeksters doen hierbij het expliciete verzoek aan ieder lid van de Restitutiecommissie om beide documenten te lezen.
- Birnbaum roemt Franz Koenigs als “immensely rich” en “violently anti-regime” Deze stukken zijn in het bezit van de Restitutiecommissie gesteld.⁹

⁷ Zoals F.F.R.Koenigs ook schrijft aan Lou de Jong, zie de Bijlage uit 2002. Het gaat om Graaf Peter Yorck von Wartenburg; Graaf Helmuth James von Moltke, de Familie Graaf von Haase Dietrich Bonhoeffer en zijn tweelingzuster Sabine Bonhoeffer; waarvan de zwager, Hans Leibholz, als koerier optrad. Haar zuster Ninne von Kalckreuth, liet haar neef Dietrich in München bij zich onderduiken.

⁸ De Nederlandse Bank, deblokking Rhodius Koenigs Handel-Maatschappij NV.

⁹ PRO Richmond Verslag van het verhoor van Franz Koenigs door Dr. Birnbaum uit de Foreign Office.

- Minister van Financiën Fishböck van het bezette gebied Nederland geeft na het ingaan van de bezetting de opdracht om Franz Koenigs uit zijn bank te zetten omdat hij, op basis van een verhoor met A. Flesche, teveel omgang met Joden had.¹⁰
 - Over het aandelendepot dat de Duitse bankhuizen bij Rhodius Koenigs hadden neergelegd, zegt de heer Duin, directeur van Rhodius Koenigs (10 september 1940 - mei 1945) het volgende: "*Hoewel ik de formele juistheid van uw even vermeld schrijven moet erkennen veroorloof ik mij U erop te wijzen, dat de onderhavige in pandgeving "geruisloos" diende te geschieden, daar ze impliciet een erkenning van een te verwachten nederlaag van Duitsland inhiield, hetgeen op het moment der inpandgeving met een balsmisdrijf gelijk stond. Het was dus onmogelijk de formaliteiten voor de inpandgeving van effecten op naam destijds na te komen. Naar ik hoop kunt U in deze omstandigheid alsnog aanleiding vinden ook de stukken op naam t.b.v. de Erven Koenigs vrij te geven.*"¹¹
 - Franz Koenigs werd van 8 december tot 23 december 1940 door de SD in het Kleine Gartmanplantsoen vastgehouden en dagelijks voor verhoor naar de Euterpestraat gebracht.¹² Het Kleine Gartmanplantsoen was tijdens de bezetting de plaats waar politieke dissidenten werden vastgehouden.
 - Het exposé van Kessler dat hij na de dood van Franz Koenigs schreef: "Il paya de sa personne" / "Hij betaalde met zijn leven".¹³
 - De dood van Franz Koenigs op het station in Keulen 6 mei 1941 *onder verdachte omstandigheden*, wordt door vele tijdgenoten, door De Vries, en ook door het NBI onderschreven.¹⁴
 - Na zijn dood wordt Franz Koenigs in de exposés van de Nederlandse Bank en door Rhodius-Koenigs/Gijzelaar van Vloten genoemd als "*the champion of Hitler's victims*".¹⁵
20. Het komt verzoek(st)ers voor dat weinige Nederlanders, en wellicht al helemaal weinige tot Nederlander genaturaliseerde Duitsers, kunnen volhouden dat zij aantoonbaar en (grotendeels) zichtbaar voor het regime zoveel anti-nazi-activiteiten, inclusief contacten met eerst de Nederlandse en later de Engelse geheime dienst, hebben verricht in de periode 1933 - mei 1941 als Franz Koenigs. Hiermee wil op geen enkele wijze afbreuk worden gedaan aan diegenen die zich in die periode, in moeilijke omstandigheden, wel degelijk hebben geuit en verzet, doch omgekeerd gaat het evenmin aan om datgene wat Franz Koenigs heeft gedaan, te bagatelliseren of, zoals de Restitutiecommissie doet, niet eens als relevant in haar Rapportage op te nemen.

¹⁰ Nederlandse Bank.

¹¹ NBI.

¹² Getuigen- en overleveringsverklaringen van de kinderen Koenigs; mevrouw AKM Boerlage-Koenigs en de verklaring van mevrouw N.Lütjens.

¹³ Familiearchief Koenigs, Christine Koenigs Amsterdam. Bijlage bij 7 bij de nadere toelichtingen op het Verzoek.

¹⁴ Hans Brockhues; Karl Oskar Koenigs; Hermann Josef Abs volgens Tom Koenigs (Bijlage 8); CF Stein-Hers; Sabine Leibholz-Bonhoeffer volgens haar dochter Marianne Leibholz; Karin Flesche.

¹⁵ Nederlandse Bank.

2.3 De motieven van Franz Koenigs in verband met de Transactie¹⁶

21. Wat valt er, mede op basis van het bovenstaande, te zeggen over de motieven van een man als Franz Koenigs omtrent de “inbetalinggeving” aan de Lisser & Rosenkranz Bank op 2 april 1940? In ieder geval niet, dat het hierboven kort weergegeven profiel van Koenigs nu direct aanleiding is om te veronderstellen dat hij zich, wat betreft de toekomst van zijn Collectie, overwegend of zelfs uitsluitend uit commercieel/zakelijke overweging zou hebben laten leiden.
22. Mede blijkt dit uit de in de Rapportage eveneens volstrekt ontbrekende feiten omtrent de wijze waarop Koenigs en Museum Boymans reeds geruime tijd, in ieder geval sinds juli 1939, aan het onderhandelen waren over overdracht - voor de helft van de waarde - van de Collectie aan de Stichting Boijmans, een schenking derhalve van ruim NLG 2.300.000. Is dat een voorbeeld van iemand die zich wat betreft de Collectie in overwegende of zelfs uitsluitende mate laat leiden door zakelijke en commerciële motieven? Een dergelijke schenking, met alle modaliteiten die daarbij geregeld moeten worden, komt niet over één nacht ijs tot stand. Feitelijk staat vast dat partijen in dit traject zijn ingehaald door de dreigende bezetting en dat overgeschakeld moest worden op “Plan B”, dat eveneens reeds geruime tijd door Koenigs (en Lisser & Rosenkranz) was voorbereid: de bank veilig te stellen door liquidatie aan te vragen en tegelijkertijd de Collectie naar het buitenland te vervoeren om aan confiscatie door het nazi-regime te ontkomen. Een toonbeeld van, los van de dreiging der bezetting, puur zakelijk en commercieel handelen?
23. Prof. Stein is helder over de motieven van Koenigs (zie zijn nader advies dat als Bijlage 3 wordt overgelegd). Aangetekend kan daarbij worden dat aan wat hij zegt bepaald meer waarde kan worden toegekend, dan aan dat van een doorsnee-jurist van nu, hoe goed in zijn vak ook, die terugkijkt op hetgeen in de eerste maanden van 1940 heeft plaatsgevonden. Stein is zelf met zijn ouders als kind na de kristallnacht vanuit Duitsland naar Nederland gekomen en is dus, ook vanuit die ervaring, wellicht een van de meest aangewezen personen om een oordeel te geven over de motieven van Franz Koenigs.
24. Eerlijkheidshalve begint hij met te zeggen dat 100% zekerheid omtrent de beweegredenen van Franz Koenigs nu waarschijnlijk niet meer valt te bereiken. Daarna is hij echter hard over de door de Restitutiecommissie in zaak RC 1.6 bereikte conclusie als zou het hier om een transactie gaan die was ingegeven door zakelijke en commerciële redenen. Dat acht hij in het licht van de inmiddels bekende feiten onwaarschijnlijk. Een betere verklaring, volgens Stein, biedt de *fiducia cum amico*. Koenigs wilde helemaal niet de economische eigendom overdragen, doch het er alleen op doen lijken voor de (dreigende) buitenwereld

¹⁶ Zie randnummer 42 voor dit gedefinieerde begrip.

dat zulks het geval was. Zelfs Van Beuningen wist dat het Franz Koenigs (als economische eigenaar) was die primair aan zet was bij een eventuele verkoop van de Lisser & Rosenkranz Bank aan hem, getuige het aanbod van 5 april 1940 *gericht aan Franz Koenigs*, nadat Van Beuningen de brief van de bank had gekregen waarin deze zich als volle eigenaar presenteerde. En Stein voegt daaraan toe dat, zelfs als dit allemaal anders zou zijn, het in civielrechtelijke zin naar het recht van april 1940 vaststaat dat Koenigs' alsdan aan te nemen wil om de volle eigendom over te dragen, was gevormd onder de *undue influence* van, onder meer, de dreiging van de bezetting door het nazi-regime.

25. Ook de hoogleraren Schoordijk en Salomons (Bijlage 4 en Bijlage 5) zijn unisono op deze beide punten. Hierop wordt in hoofdstuk 7 nog nader teruggekomen. Dr. Junz deelt deze meningen vanuit een deskundig economisch/financieel perspectief, gebaseerd op eigen onderzoek van primaire bronnen, waaruit onder meer is gebleken dat in 1934 financiële problemen bij Koenigs reeds grotendeels opgelost waren (zie ook haar eerdere deskundigenverklaring bij het Verzoek). Schoordijk voegt daar nog een uitgebreide, additionele, analyse aan toe die er – kort en goed – op neerkomt dat het de Lisser & Rosenkranz Bank, naar het recht van april 1940, niet vrijstond om een onderhandse transactie (met Van Beuningen) aan te gaan, in het licht van de artikelen 1200 – 1202 BW (oud) en dat noch Van Beuningen noch enige latere pretens rechthebbende (inclusief de Staat der Nederlanden) daadwerkelijk eigenaar is kunnen worden. Integendeel: Koenigs blijft (economisch) eigenaar. Prof. J.B.M. Vranken (Bijlage 6) neemt in verband met de artikelen 1200 – 1202 BW civielrechtelijk alle twijfels weg, voor zover nodig, door klip en klaar te verklaren dat het in het nadere advies van Schoordijk genoemde (en in hoofdstuk 7 kort nog te signaleren) arrest van de Hoge Raad uit 1941 inderdaad geacht moet worden ook de in april 1940 bestaande stand van de rechtsontwikkeling weer te geven. Ter herinnering: dit arrest komt erop neer dat een onderhandse verkoop door de bank nietig was.
26. Kort en goed, het handelen van Franz Koenigs op 2 april 1940 is gedreven door de dreiging van het nazi-regime en kan achteraf niet anders geïd worden dan als de eerste stap op weg naar het onvrijwillige bezitsverlies dat in deze zaak centraal staat.
27. Over al deze juridische punten, en het vrijwel volledig negeren daarvan door uw Commissie in de Rapportage, komen verzoek(st)ers nog nader spreken in de hoofdstukken 7 en 8.

2.4 De speculaties van W.O. Koenigs over de betekenis van de Engelse vorderingen missen feitelijke grondslag

28. Vooreerst nu enige woorden over de brief van de Engelse banken die W.O. Koenigs aan uw Commissie heeft overgelegd en waaraan hij, blijkens het verslag van 8 februari, de

speculatieve bewering ontleent als zou er in het licht van die brief een beslag dreigen op de Collectie, hetgeen dan kennelijk – *doch W.O. Koenigs zegt dit nergens* (blijkbaar durft hij die conclusie niet aan) – een reden voor een voor Franz Koenigs zeer onvoordelige transactie van 2 april 1940 zou vormen. Dat W.O. Koenigs die conclusie niet aandurft, begrijpen verzoek(st)ers wel. Als je nog een substantiële andere schuld te lenigen hebt, ligt het weinig voor de hand om vervolgens – onverplicht – een transactie aan te gaan waarbij je een veelvoud van die schuld zomaar weggeeft.

29. Uitgebreid historisch bronnenonderzoek door Christine Koenigs, daarbij geholpen door Dr. Junz, heeft inmiddels opgeleverd dat de speculatieve bewering van W.O. Koenigs omtrent een mogelijk beslag, als ook de mogelijke invloed van de brief van de Engelse banken op de Transactie, nergens op stoelt. Verzoek(st)ers hebben Dr. Junz kort voor de inleverdatum van deze Reactie gevraagd om een informele, samenvattende reactie te geven (en zij is bereid om daar nog een substantiëlere bijdrage aan toe te voegen). Dr. Junz zegt in deze samenvattende reactie ([Bijlage 7](#)) onder meer het volgende:

“I am citing this post-war evidence of Koenig’s effort to secure his own and his family’s financial position by exacting - against all odds - a requisite amount of assets as security from his partners in Germany against a post-war settlement of the British claims because it is so starkly at odds with the picture that emerges from the Commission’s concept reportage. Surely, this is hardly an action someone who foolishly not only jeopardizes his most valuable asset – his collection – but actually cedes it for a fraction of its worth, would undertake. It is much more in line with Koenigs’ behaviour during the entire period that is relevant to this case: he not only seeks to safeguard his collection – preferably at Boijmans, but he also creates the plan for safeguarding Lisser and Rosenkranz by going into liquidation, even though their financial situation is sound, and together with the remaining directors of L&R even obtains the Dutch authorities consent for what, but for the threat of invasion would have been an absurd decision. It should be clear here, especially as the Commission seems to think that the liquidation of 2 April 1940 was sui generis, that the plan took form at the latest around the turn of 1939 and certainly was in place by early February. It contained, as Plan B for Koenigs’ own objectives, with regard to his collection, the apparent ceding of the collection to Lisser & Rosenkranz immediately upon liquidation – another unusual step in such proceedings as normally announcement of collection of claims upon liquidation is immediate, but payment takes place over an agreed reasonable period. As I noted elsewhere, Lisser & Rosenkranz” shareholders were paid out only in August 1940. The point here is that Koenigs was well aware that the Boijmans negotiators were dragging their feet, and Plan B, shipping the collection overseas, was put in place.

It seems very odd that W.O. Koenigs, who was 13 years of age at the time, in retrospect associates the ceding of the collection with the letter, dated 9 March 1940, from the British banks’ solicitors in the Netherlands in which they demand immediate payment from Koenigs of the banks’ claim on the German partnerships. It is quite clear that this letter represents a safeguard of their claim for post-war purposes by the British banks. Even if a “dagvaarding” were to have followed – which it did not – it would appear strange to me, not being an expert, of course, if a court had allowed attachment of assets in general and even more in particular for a claim, which apparently had become collectible with the start of the war in September 1939 and for which

they so far had failed to make any intention known of a wish to abrogate the earlier agreement with Koenigs for postponement of payment. It is quite clear that Koenigs, who more than most would have been aware of any threat of a real collection demand, would have positioned himself already at the outbreak of the war for such an eventuality. Yet more telling is, with respect to any link between the ceding of the collection on 2 April 1940 to L&R and the payment demand from the British banks' solicitors, dated 9 March 1940, the time sequence I cited above. Neither W.O. Koenigs nor the Commission pay the necessary attention to the fact that the liquidation and immediate apparent handing-over of the collection was put in train well before 9 March 1940!!

And with the focus on these two unrelated events, sight is lost of the central date for this case, namely 9 April. The events between 2 and 9 April have been described and documented in detail by the Claimants, but apparently to little avail. Here a recap: Boijmans, after having been asked once earlier by Koenigs to ready the collection for shipment, receives dated 2 April the demand to do so and delays again; van Beuningen makes a bid on 5 April – note addressed to Koenigs not to L&R, which Koenigs, not L&R, rejects; then, in Koenigs absence, he visits Flörsheim, the remaining Jewish managing director of L&R (the others already having fled overseas), and finally, a couple of hours after the German invasion of Norway and Denmark, he has Goudstikker convey a ridiculously low bid now not only for the collection of drawings, but also including twelve paintings, followed by a communication by Hannema the director of Boijmans strongly advising to accept this bid under the circumstances – a clearly not very veiled threat, with Goudstikker emphasizing that the bid is valid only till ten hours. It surely is not taking any liberties to know that the message is: “take this money now, and see the collection stay at the Boijmans, or in a few days (invasion now generally believed to be imminent rather than a few weeks away) have it confiscated and disappear to the Reich.” Is there any other explanation of why Flörsheim caved that day? And is there any other definition for what happened that day than undue pressure?”

30. Samengevat kan over deze speculatie, in aansluiting op het voorgaande, nog het volgende worden opgemerkt.
31. Uit nader onderzoek weten verzoek(st)ers inmiddels dat de claim voor de oorlog niet is vervolgd. Er is geen dagvaarding uitgebracht en van een dreiging tot beslag, laat staan van een daadwerkelijke beslaglegging op de Collectie, blijkt niets. Franz Koenigs hoefde voor een beslag overigens ook niet bang te zijn. Gezien zijn overige vermogensbestanddelen, hij beschikte over NLG 439.000 aan banktegoeden en de Collectie had een overwaarde van miljoenen guldens, had hij een beslag er zeer eenvoudig en direct vanaf kunnen krijgen door het stellen van zekerheid.
32. Na de oorlog, op 1 april 1947, schrijft de advocaat Mr. Tekenbroek, die optreedt voor de familie Koenigs op het moment dat de Engelse banken hun vorderingen wél vervolgen, aan de Commissie Rechtsverkeer in Oorlogstijd: “Nadat in 1939 tusschen Engeland en Duitschland de oorlog was uitgebroken, zijn deze Stillehalteverplichtingen direct opeischbaar geworden. De Engelsche banken hebben toen reeds getracht van den Heer Koenigs, die hier te lande woonachtig was en hoofdelijk

aansprakelijk voor de onderbavige Stillebalteverplichtingen betaling te verkrijgen. Hij werd daartoe door den toenmaligen raadsman der banken gesommeerd en met dagvaarding bedreigd. De heer Heer Koenigs heeft toen reeds zijn Duitsche medefirmanten verzocht hem hier te lande door deponering van fondsen of anderszins zeker te stellen tegen deze aanspraken.

Door het binnenvallen van de Duitschers hier te lande in Mei 1940 hebben de Engelsche banken het instellen van een actie tegen den heer Koenigs moeten opschorten. De Heer Koenigs, de mogelijkheid ziende, dat de oorlog voor Duitschland ongunstig zou afloopen, is echter bij zijn medefirmanten blijven aandringen op een dekking hier te lande van zijn positie tegenover de Engelsche banken, omdat hij het niet onwaarschijnlijk achtte dat hij na de oorlog opnieuw voor het geheele bedrag zou worden aangesproken, zonder verhaal te hebben op de in Duitschland wonende mede-schuldenaren. De Duitsche firmanten hebben de redelijkheid van de wensch van den Heer Koenigs ingezien en zijn met hem overeengekomen, dat zij als zekerheid voor hun eventueele regresverplichtingen jegens den heer Koenigs, effecten zouden deponeren bij Rhodius Koenigs. N.V. (...) De door de Duitsche firmanten als zekerheid bij Rhodius Koenigs Handelsmij N.V. gedeponeerde effecten zijn door laatstgenoemde N.V. als Duitsch bezit bij het Beheersinstituut aangegeven. De erven hebben het Beheersinstituut verzocht toe te staan hun regresvorderingen op de in onderpand gegeven effecten te verhalen. Het Beheersinstituut heeft, blijkens gehouden bespreking, daartegen in principe geen bezwaar (...).”

32. Hieruit blijkt dus zonneklaar dat Koenigs regres had voor de Engelse vorderingen op zijn Duitse mede-firmanten en dat hij er ook in is geslaagd om van dezen zekerheid te verkrijgen. Uiteindelijk is de zaak dan ook, in de vijftiger jaren van de vorige eeuw, langs deze lijnen bij wege van een minnelijke regeling afgedaan.¹⁷ Een feit is voorts, anders dan W.O. Koenigs suggereert, dat Franz Koenigs zijn voorbereidingen voor vervoer van de Collectie naar het buitenland, helemaal niet heeft laten beïnvloeden door de Engelse vorderingen. Op 13 maart 1940 telefoneert Franz Koenigs met Hannema dat alles over 2 weken vervoerd zal worden, Op 2 april 1940 krijgt het museum de instructie de Collectie in te pakken.
33. Verzoek(st)ers menen dan ook te kunnen en mogen concluderen dat de speculatie van W.O. Koenigs, als zou Franz Koenigs met betrekking tot zijn plannen voor vervoer van de Collectie bang zijn geweest voor een beslag, zonder enige feitelijke grondslag is.
34. In ieder geval vormt het bestaan van deze zogenoemde Engelse vorderingen een sterke contra-indicatie voor de aannemelijkheid van een transactie op 2 april 1940 die erop neer zou komen dat Koenigs “zomaar” een aanzienlijk deel van de waarde van zijn Collectie aan

¹⁷ Wat verzoek(st)ers niet weten, is welke reactie Franz Koenigs naar de Engelse banken heeft doen uitgaan. Verzoeksters hebben de Restitutiecommissie verzocht om hiernaar nader onderzoek te doen, door aan W.O. Koenigs te vragen of hij de desbetreffende stukken heeft en, zo ja, om deze zonder restricties aan de Restitutiecommissie te overhandigen. Op dit verzoek is door de Restitutiecommissie nog niet geantwoord. Verzoekster hernieuwen hierbij hun verzoek en verzoeken uw Commissie om een spoedig antwoord.

de bank zou hebben prijsgegeven. In huiselijk Nederlands: juist een overwegend of uitsluitend zakelijk/financieel gedreven persoon (of iemand die zijn Collectie lief heeft) zou wel gek zijn. Tot slot, op dit punt, menen verzoek(st)ers, dat, indien ook dit anders zou zijn, dat de Engelse vorderingen, zo is hierboven gebleken, ingegeven waren door niets anders dan de oorlogsdreiging. In dat opzicht bieden zij, hoe dan ook, slechts steun voor de overtuiging en gemotiveerde stellingen van verzoek(st)ers dat, als deze vorderingen al enige rol zouden hebben gespeeld – en dat kan in het licht van alle bovenstaande contra-indicaties en -bewijs alleen op basis van grondig nader onderzoek worden aangenomen – dat zij dan temeer steun bieden voor het dan onweerlegbare feit dat de transactie van 2 april 1940 onder dreiging van de oorlog tot stand is gekomen en dat er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies, mede in de zin van het Instellingsbesluit van uw Commissie. In de hoofdstukken 7 en 8 wordt hier nog op teruggekomen.

35. Terugkerend naar de werkelijke, althans de naar de feiten van nú vast te stellen meest waarschijnlijke, motieven van Franz Koenigs en het perspectief van uw Commissie daarop, wensen verzoek(st)ers eerst nog een tussenstap te maken.

2.5 De internationaal opererende zakenwereld zag de bezetting naderen

36. In het Nederland van 2008 leeft nog steeds, zo is verzoek(st)ers keer op keer gebleken, sterk de perceptie als zou niemand, althans zouden slechts zeer weinige notoir pessimisten, begin 1940 hebben zien – en hebben kunnen zien – aankomen dat Nederland binnen zeer kort tijd zou worden aangevallen en bezet door Duitsland. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Nederland toch ook (letterlijk) buiten schot gebleven?
37. Niet genoeg kan benadrukt worden dat in de wereld van Franz Koenigs een heel ander perspectief heerste. Hij had zich tot Nederlander laten naturaliseren, mede om de Collectie Nederlands te maken, had vele Joodse vrienden en kennissen die zijn hulp inriepen en die hij hielp (inclusief de Lisser & Rosenkranz Bank), hij reisde op en neer naar Duitsland¹⁸, hij kende de situatie en de ontwikkelingen daar zeer goed, en waarschuwde de Engelsen (en de Nederlandse GSIII) omtrent die situatie en ontwikkelingen. En hij stond niet alleen. Een niet-onaanzienlijk deel van zijn vrienden, kennissen en zakelijke partners hadden ook datzelfde, naar later is gebleken, realistische perspectief dat Nederland niet lang (meer) veilig voor de Duitse nazi's zou blijven. Zo waren de commissarissen van de Lisser & Rosenkranz Bank en de grootaandeelhouders Kramarsky en Herrndorf in oktober/november 1939 al gevlucht naar de Verenigde Staten. Zo deelde de gehele directie

¹⁸ Dit was geen 'vrij' reizen zoals in de Rapportage wordt gesteld. Steeds opnieuw diende een visum aangevraagd te worden. Het NIOD heeft slechts twee dossiers van Nederlandse zakenlieden bewaard die veelvuldig naar Duitsland reisden. Fentener van Vlissingen en John van Beuningen. Zelfs Fentener van Vlissingen, die over een diplomatenvisum beschikte, moest voor elke reis naar Duitsland opnieuw een visum aanvragen; zo ook Franz Koenigs. Helaas is dit dossier niet bewaard.

van de Lisser & Rosenkranz Bank de noodzaak voor het door Koenigs opgestelde plan van liquidatie, zo lieten diverse andere Joodse banken en instellingen zich in die tijd onvervaard overnemen door derden en zo hield Koenigs zich in snel toenemende mate bezig met het transport van zijn Collectie naar het buitenland.

38. Hieraan kan nog het volgende worden toegevoegd. Het is volkomen duidelijk dat in de (Nederlandse) internationale zakenwereld aanzienlijk (eerder en) meer zorgen bestonden met betrekking tot de expansieve plannen van het naziregime dan in de gewone publieke opinie. In het Verzoek is al vermeld dat Anton Philips in 1939 al zijn collectie in zestig genummerde kisten onderbracht bij de Nederlandse Handelsmaatschappij (p. 13 van het Verzoek). Uit eigen (familie)wetenschap weet de advocaat dezer zaak (zijn grootvader werkte bij Philips als commercieel directeur bij diverse Philipsvennootschappen) dat Philips tevens tijdig zodanige maatregelen had genomen dat het concern direct na de bezetting vanuit New York kon worden geleid.
39. In die wereld, met dat andere perspectief, moeten we de motieven plaatsen van een notoire anti-nazi die een grote liefde koesterde voor zijn Collectie en die wist dat hij vanwege het naziregime aanzienlijke risico's liep, in persoon en met zijn Collectie. Met een blik op die wereld, op dat andere perspectief, is het naar de overtuiging van verzoek(st)ers ongemeen om te doen wat uw Commissie reeds heeft gedaan en ook nu weer dreigt te doen: een tunnelvisie hanteren met een (onderzoeks)zoeklicht uitsluitend gericht op de financiële kant van de mens Franz Koenigs, en dat laatste dan ook nog eens op een wijze die met de waarheid op gespannen voet staat.

2.6 Het uitsluitende (en onware) financiële perspectief van de Restitutiecommissie

40. Kijkt u eens naar de kopjes van uw eigen Rapportage over de periode waar het primair over gaat: die spreken boekdelen:
- 3.1 Koenigs en zijn kunstcollectie*
 - 3.2 De internationale economische situatie in de jaren dertig*
 - 3.3 1931: kredietovereenkomst*
 - 3.4 1935: geformaliseerde kredietovereenkomst*
 - 3.5 Verrekening van de bedragen tussen Lisser & Rosenkranz / Koenigs*
 - 3.6 1940: aflossing van de schuld*
 - 3.7 De financiële positie van Rhodius Koenigs en F.W. Koenigs tijdens de crisisjaren*
 - 3.8.1 2 april 1940: liquidatie Lisser & Rosenkranz*
 - 3.8.2 In betaling geven aan Lisser & Rosenkranz*
 - 3.8.3 Lisser & Rosenkranz: verkoop tekeningencollectie aan Van Beuningen*
- (...)

Als dit het perspectief van uw onderzoek goed weergeeft en, straks onverhoopt, zijn weg vindt naar uw advies, dan hebben verzoek(st)ers weinig meer te verwachten, in termen van een onbevangen blik op alle relevante feiten, de oude en de nieuwe, die verzoek(st)ers onvermoeibaar naar voren brengen en waarvan (wat betreft nieuwe feiten en dat zijn meer in het bijzonder ook feiten omtrent de persoon Koenigs en zijn motieven) de Minister uw Commissie heeft gevraagd om die goed te bezien en (naar verzoek(st)ers meenden te mogen verwachten: met een frisse en eerlijke blik te beoordelen).

41. Over de (samenhang van) procedurele en materieel-inhoudelijke elementen met betrekking tot de Rapportage gaan de hoofdstukken 5 en 6 (in meer detail). Hier menen verzoek(st)ers te moeten en mogen afsluiten met de dringende oproep aan uw Commissie om tot een paradigmawisseling te (durven) komen, een paradigmawisseling die naar de overtuiging van verzoek(st)ers door de feiten wordt geïndiceerd, niet in het minst door de feiten aangaande de persoon Koenigs, zijn motieven en de relevante omstandigheden in dat verband. Met een variant op de parabel van de Grot van Plato: soms schuilt er meer werkelijkheid en waarheid in wat men niet ziet, niet kan zien of niet wenst te zien, dan in datgene wat men als eerste meent te moeten waarnemen.

3. FEITEN OVER HET ONVRIJWILLIG BEZITSVERLIES VAN DE COLLECTIE

42. De Rapportage gaat in, met name, de paragrafen 3.1 tot en met 3.8.2 in op de gang van zaken die hebben geleid tot de liquidatie van de Lisser & Rosenkranz Bank en met de daarmee direct samenhangende overeenkomsten van 2 april 1940, welke overeenkomsten in deze Reactie als: "*Transactie*" worden aangeduid en waarvan verzoek(st)ers nu, voor het eerst, de schriftelijke vastlegging hebben kunnen inzien. Wat treft in deze paragrafen is de sterke nadruk die wordt gelegd op de financiële relatie tussen Lisser & Rosenkranz Bank en Franz Koenigs. Het werkelijke verhaal blijft daardoor goeddeels buiten beeld.

3.1 Koenigs verkeerde voorafgaand aan de Transactie niet in financiële problemen; de onterecht door de Restitutiecommissie gelegde relatie tussen de Transactie en de Engelse vorderingen

43. Dr. Junz heeft in haar deskundigenverklaring, overgelegd bij het Verzoek, reeds omstandig geanalyseerd, op basis van origineel bronnenmateriaal, dat noch Rhodius Koenigs noch Franz Koenigs in persoon in de periode voorafgaand aan de Transactie in financiële

problemen verkeerde.¹⁹ In het eerste deel van paragraaf 3.7 van de Rapportage worden de gedocumenteerde en gemotiveerde conclusies van Dr. Junz echter niet gepresenteerd als feiten, maar als stellingen. In de derde alinea van paragraaf 3.7 wordt daarop – wel als feit – droogjes vermeld: “*Dat Koenigs in de periode waarin de onderhandelingen plaatsvonden wel in enige financiële moeilijkheden verkeerde, kan worden opgemaakt uit een brief van 9 maart 1940.*”. En vervolgens: “*(...) W.O. Koenigs heeft op 7 februari 2008 verklaard dat de collectie destijds niet is vervoerd naar het buitenland, omdat vanwege deze vorderingen inbeslagname door Engelse banken dreigde.*”. Een dergelijke manier van omgaan met de feiten komt verzoek(st)ers voor als een typisch voorbeeld van een onderzoek dat naar een reeds vooraf vaststaand doel toewerkt in plaats van een onderzoek dat op een onbevangen en onafhankelijke manier probeert alle relevante feiten in kaart te brengen en te waarderen.

44. Wat daarvan ook zij, in de door haar opgestelde samenvattende reactie,²⁰ maakt Dr. Junz korte metten met deze speculaties van W.O. Koenigs, die de Rapportage op geen enkele andere grond dan een enkele bewering tot feitenmateriaal probeert te promoveren. Verzoek(st)ers citeren: “*It seems very odd that W.O. Koenigs, who was 13 years of age at the time, in retrospect associates the ceding of the collection with the letter, dated 9 March 1940, from the British banks’ solicitors in the Netherlands in which they demand immediate payment from Koenigs of the banks’ claim on the German partnerships. It is quite clear that this letter represents a safeguard of their claim for post-war purposes by the British banks. Even if a “dagvaarding” were to have followed – which it did not – it would have been more than strange if a court had allowed attachment of assets in general and even more in particular for a claim, which apparently had become collectible with the start of the war in September 1939 and for which they so far had failed to make any intention known of a wish to abrogate the earlier agreement with Koenigs for postponement of payment. It is quite clear that Koenigs, who more than most would have been aware of any threat of a real collection demand, would have positioned himself already at the outbreak of the war for such an eventuality. Yet more telling is, with respect to any link between the ceding of the collection on 2 April 1940 to L.&R. And the payment demand from the British banks’ solicitors, dated 9 March 1940, the time sequence I cited above. Neither W.O. Koenigs nor the Commission pay the necessary attention to the fact that the liquidation and immediate apparent handing over of the collection was put in train well before 9 March 1940!!*”.
45. De werkelijke achtergronden van en de verdere geschiedenis omtrent de zogenoemde “Engelse vorderingen” zijn reeds in het vorige hoofdstuk kort samengevat. De bewering van W.O. Koenigs is niet meer dan een volstrekt ononderbouwde veronderstelling en mag niet als feit of dragende reden door uw Commissie in het advies aan de Minister worden gebruikt, althans niet dan nadat een zorgvuldig nader en transparant onderzoek door uw

¹⁹ Verzoek(st)ers herhalen in dit verband voorts met nadruk dat gezagdragende instellingen zoals IARA, Vijandelijk Vermogen, CORVO, De Nederlandse Bank, Het Crediettoezicht en het NBI Rhodius Koenigs en F.Koenigs zeer zorgvuldig hebben onderzocht en hebben vastgesteld dat er geen financiële problemen waren.

²⁰ Bijlage 7.

Commissie zou zijn uitgevoerd. Het werkelijke verhaal met betrekking tot de achtergronden en het verloop van de Transactie laat zich niet vertellen aan de hand van beweerdelijke – en niet-bestaande – financiële problemen. Soms is in dat verband datgene wat niet gebeurt, veelzeggender dan wat wel geschiedt. Daarmee bedoelen verzoek(st)ers het volgende. Stel dat een persoon met een omvangrijke kunstcollectie in financiële problemen verkeert, dan zou men verwachten dat op gezette tijden delen van die collectie, door nood gedwongen, worden verkocht of anderszins krampachtig additionele fondsen worden gezocht. Men ziet dat ook bij Van Beuningen, die wél in financiële problemen verkeerde (hij deed een grote greep uit de kas bij SHV en werd daarvoor ontslagen)²¹, en dat nu is bij Franz Koenigs nimmer te zien geweest. Hij biedt zijn Collectie niet te koop aan. Er is geen sprake van paniek, van schuiven met gelden, van verkoop of bezwaren van aandelen, kunst of andere bezittingen, niets. Het enige dat te zien is, is een langjarige vriendschappelijke relatie met de Lisser & Rosenkranz Bank, waarbij eerst Koenigs hen financieel helpt (in Hamburg) en voorts bijstaat met het opzetten van een filiaal in Amsterdam en dan, na de Stillhalte, de bank, in plaats van de eerst geopperde deelname aan de kapitaalsverhoging van Rhodius Koenigs, bereid is om een lening te verstrekken, eerst zelfs zonder renteafspraken te maken. Zie voorts Dr. Junz in haar deskundigenverklaring in de nadere toelichting bij het Verzoek.

3.2 Het echte verhaal en het volstrekt negeren daarvan door de Restitutiecommissie

46. **Het echte verhaal met betrekking tot de Collectie, en de liquidatie en het (onvrijwillige) verlies van de Collectie hebben verzoek(st)ers reeds omstandig verteld in de inleiding bij het Verzoek, alsmede in Hoofdstuk VI van de nadere toelichtingen bij het Verzoek. Het echte verhaal gaat over een inzichtrijke en vooruitziende zakenman die zich niet alleen door geld laat drijven, maar cultuur hoog in zijn vaandel heeft, die fel anti-nazi is, daarvan in woord en daad getuigt, en daarmee zeer aanzienlijke risico's loopt; een man die vanaf zijn 17de levensjaar jarenlang zijn Collectie tekeningen en schilderijen zorgvuldig en met grote liefde opbouwt, maar niet op een egoïstische wijze; een man die steeds zijn Collectie beschikbaar stelt voor tentoonstellingen en in zijn woonhuis steeds ontsluit voor het publiek; een man die in 1935 zijn collectie in bruikleen geeft aan het Museum Boijmans en met de groei en de expansiedrift van het nazi-regime in toenemende mate reden heeft om te begrijpen dat na de Anschluss zijn geliefde Collectie in gevaar is en die dat dan probeert op te vangen door eerst de Stichting van het Boijmans te verwezenlijken opdat hij zijn collectie kan schenken zodat deze permanent bezit van het Museum wordt. Een man die een intelligente constructie**

²¹ Zie nadere opinie van Schoordijk, p. 6, met bronverwijzing, (Bijlage 4).

bedenkt, die heden ten dage nog vaak wordt gehanteerd, namelijk het concept dat de Stichtingsleden gezamenlijk de helft zullen bijdragen, zodat een zorgvuldig omgaan met de Collectie ook vanuit die hoek maximaal wordt bevorderd. Het museum verklaart zich met het voorstel van Franz Koenigs akkoord. En vanaf juli 1939 zijn de onderhandelingen over de schenking en de bijdrage die door de Rotterdamse heren geleverd moet worden, in volle gang. Wanneer september 1939 de oorlog uitbreekt, engageert Franz Koenigs Goudstikker om de schenkingsonderhandelingen te voeren. Zijn vraagprijs is NLG 2.2 miljoen. In 1935, wanneer Franz Koenigs zijn Collectie in bruikleen geeft en een paar maanden later een overeenkomst met Lisser & Rosenkranz aangaat, bespreekt hij met Lisser & Rosenkranz reeds dat hij zijn schenking middels een bijdrage zal gaan realiseren. Franz Koenigs was een man die begrijpt dat een dergelijke schenking meer tijd vereist dan dat het naderende nazi-regime toestaat en stelt voor de onderhandelingen over de Collectie vanuit het buitenland voort te zetten als de collectie eenmaal in veiligheid is. Gezamenlijk (*fiducia cum amico*) met Lisser & Rosenkranz in beheer zullen ze de collectie vervoeren en op 2 april 1940 wordt de liquidatie van de Bank, die effectief is gebleken omdat de nazi's niet geïnteresseerd waren in in liquidatie verkerende instellingen, en het vervoer van de collectie in werking gezet. Echter de Collectie wordt niet door het Museum geleverd, in plaats daarvan begint het museum alsnog te onderhandelen, terwijl de dreiging van een invasie toeneemt; nadat Van Beuningen, de contacten met Posse al gelegd heeft en op de dag dat de nazi's Denemarken en Noorwegen bezetten, wordt de druk op Flörsheim zo hoog opgevoerd dat die door de knieën gaat terwijl Koenigs in het buitenland verkeert. Franz Koenigs kon hiertegen vlak voor en tijdens de bezetting geen maatregelen kan nemen omdat hij en zijn gezin en Lisser & Rosenkranz zich daarmee aan zware repressie- en andere maatregelen zou blootstellen, doch zweert dat direct na de oorlog wel te zullen doen. Uiteindelijk komt hij op 6 mei 1941 onder hoogst verdachte omstandigheden om het leven; naar het oordeel van zijn tijdgenoten en De Vries is hij door de nazi's om het leven gebracht.

47. Naar het oordeel van verzoek(st)ers in het werkelijk onbegrijpelijk, frustrerend – en stuitend – dat vrijwel geen letter van de in totaal 76 pagina's tellende, zorgvuldige, geschiedschrijving, waarin dit echte verhaal wordt verteld, zijn weg heeft mogen vinden naar de Rapportage, zelfs niet als “stelling”. Uw Commissie wordt met nadruk verzocht om te (her)lezen wat in dat verband, rijkelijk gedocumenteerd en voorzien van – aangeduide – nova, in de inleiding bij het Verzoek en het genoemde Hoofdstuk VI is te lezen.
48. Verzoek(st)ers zijn de overtuiging toegedaan dat de definitieve rapportage die aan het uiteindelijke advies van uw Commissie ten grondslag zal liggen, omstandig in zal moeten gaan op hetgeen verzoek(st)ers hebben vermeld in hun Verzoek, meer in het bijzonder in

de inleiding en in het genoemde Hoofdstuk VI daarvan.

49. In dat verband richten verzoek(st)ers het volgende rekest aan uw Commissie. Zij verzoeken uw Commissie om een tussenrapportage op te stellen, welke verzoek(st)ers nog kunnen becommentariëren, alvorens uw Commissie overgaat tot het opstellen van een definitieve rapportage en het geven van haar advies aan de Minister. Dit verzoek heeft niet alleen zijn basis in de wijze waarop de Rapportage omgaat met al genoemde relevante feiten – namelijk (grotendeels) niet -, als gevolg waarvan verzoek(st)ers er niet op voorhand van overtuigd zijn dat de aangepaste rapportage er ineens heel anders uit zal zien, maar is ook gegrondvest op de overige kritiek die verzoek(st)ers in de volgende hoofdstukken nog naar voren zullen brengen, alsmede op eerdere ervaringen, in zaak RC 1.6, waar uw Commissie onmiddellijk de stap zette van concept-rapportage, via commentaar en hoorzitting, naar een definitief advies, zonder verzoek(st)ers nog de gelegenheid te bieden op een aangepaste rapportage hun visie te geven. Een en ander klemt temeer nu uw Commissie, in strijd met uw eigen beleid, het horen van W.O. Koenigs heeft gedaan vóór de Rapportage (en de resultaten daarvan heeft meegenomen in de Rapportage), terwijl verzoek(st)ers, ondanks hun protest in een aan uw Commissie verzonden brief van 5 februari 2008, niet tot hetzelfde in de gelegenheid zijn gesteld, noch de mogelijkheid hebben gekregen om vragen of punten naar voren te brengen die bij het – te vroegtijdig - horen van W.O. Koenigs konden worden meegenomen en ook niet op het verslag van het horen hebben kunnen reageren voordat de Rapportage werd opgesteld. Verzoek(st)ers menen kort en goed dat zij een ronde ten achter zijn gesteld en dat uit de beginselen van een behoorlijk procedure bij uw Commissie, inclusief het beginsel van hoor en wederhoor, heeft te volgen dat zulks wordt rechtgezet door verzoek(st)ers in de gelegenheid te stellen om een tussenrapportage van commentaar te voorzien.

4. FEITEN OMTRENT DE WAARDE VAN DE COLLECTIE

4.1 De onjuiste analyses van de Restitutiecommissie

50. In zaak RC 1.6 leunde uw Commissie in het uiteindelijke advies aan de Minister zwaar op een analyse van de waarde van de Collectie. Verzoek(st)ers menen dat die analyse onvoldoende oog heeft gehad voor de, op basis van onbetwiste, c.q. onbetwistbare feiten, vast te stellen werkelijke waarde van de Collectie. Daarop zullen verzoek(st)ers, in aanvulling op hetgeen zij daarover ook in het Verzoek reeds naar voren brachten (zie bijvoorbeeld pp. 8, 15, alsmede pp. 42, 45, 48, 49, 52, 53, 57, 65 van de hoofdstuksgewijze nadere toelichting), hieronder nog kort nader ingaan.

51. Allereerst is echter van belang om te signaleren dat de Rapportage in alle talen zwijgt over de waarde van de Collectie. Daar waar verzoek(st)ers natuurlijk graag zouden willen concluderen dat dit betekent dat uw Commissie zich heeft laten overtuigen door de kritiek op uw waardering van de Collectie in zaak RC 1.6, durven verzoek(st)ers deze conclusie in dit stadium niet te trekken.
52. Verzoek(st)ers wijzen in verband met hetgeen uw Commissie in zaak RC 1.6 op het punt van de waarde van de Collectie meende te mogen concluderen, allereerst op hetgeen Dr. Junz in dit verband (zie voetnoot 70 in de nadere toelichting bij het Verzoek) naar voren heeft gebracht. Zij verklaart het door uw Commissie leunen op het Rapport Douwes als onhoudbaar, waar zij in voetnoot 70 het volgende schrijft: *“The Restitution Commission 2003, p.81, Bijlage 2, cites the Douwes report of 29 October 1947 regarding the price development for artworks to assert that “prices rose enormously immediately after the beginning of the occupation.” The statistics they provide in evidence, however, are not relevant to the point as they merely show annual averages for 1940, 1943 and 1947 (in index form) so that one can conclude only that there was a large rise in the price level between 1940 and 1943 and a fall between 1943 and 1947. This, and the more anecdotal references provided would in no way explain why Hannema’s estimated valuation of mid-March 1940, which, equaled the asking price of fl 2.2 million, and which he himself considered to be low if a commercial sale, rather than an acquisition by the Museum was to be considered, would, notwithstanding the increasing military threat, have shrunk by over one half in less than 30 days.”.*
53. Voorts wijst Junz op het feit dat de prijzen op de Engelse markt hoog waren: *“In addition, the London auction market was flourishing at the time – vide van Beunningen’s own purchases in the same month he acquired the Koenigs collection – so that Koenigs could at any time have sent parts of the collection there or to the United States for sale.”.* Daarnaast adresseert Junz Hannema’s latere handelen, ter ondersteuning van de onderhandelingen tussen Van Beunningen en Posse: *“Hannema, in a draft letter designed to aid van Beunningen in his negotiations with Posse defends a 50 percent price increase as compared with “peace prices” as not inflation based or unhealthy, noting that the “300% to 400%” price rises at auctions in Germany as cited in an article in the “Weltkunst” of 18 February 1940, depart from normal price formation in the art world. The Red Book, attachment 30. Hannema misquotes the article, rather than talking about pre-war developments it focuses on the recent price situation noting that prices at Germany auctions exhibited a decided upward trend in the pre-Christmas 1939 period and at the most recent auction achieved prices exceeded catalogue prices by three-to fourfold. These developments surely would have escaped neither van Beunningen’s nor Koenigs’ attention.”.*

4.2 De werkelijke waarde van de Collectie (in relatie tot de voorgenomen schenking)

54. Diezelfde Hannema (zie p. 8 van het Verzoek) had de Collectie, voor zover in bruikleen bij het museum Boijmans, verzekerd voor NLG 4.500.000.²² Van Beuningen schatte de waarde van alleen de tekeningen op NLG 5.500.000.²³ Zie voorts nog het memorandum van Hannema van 14 oktober 1940, zoals geciteerd in voetnoot 17 van het Verzoek, als ook de waardering door Friedländer van uitsluitend de tekeningen op NLG 3.500.000.,
55. Verzoek(st)ers menen het, in het licht van deze onbetwistbare feiten, kort te kunnen houden: het in RC 1.6 door uw Commissie ingenomen standpunt omtrent de waarde van de Collectie is onhoudbaar. De waarde van de Collectie ten tijde van de Transactie bedroeg tenminste NLG 4.500.000.

5. PROCEDURELE ONZORGVULDIGHEDEN

5.1 Inleiding

56. In dit hoofdstuk willen verzoek(st)ers kort ingaan op, wat zij willen aanduiden als enkele onvolkomenheden in de werkwijze van uw Commissie en de Minister, vanuit een procedurele optiek. Kort gezegd menen verzoek(st)ers (1) dat er niet steeds sprake is geweest, zowel in deze zaak als in zaak RC 1.6, van een zorgvuldig omgaan met het beginsel van hoor en wederhoor (zie de weigering van uw Commissie om een (volledig) verslag van het horen van Van Wijnen aan verzoek(st)ers ter beschikking te stellen, zie ook het niet reageren op het verzoek om het verslag van het horen van W.O. Koenigs ter beschikking te stellen voordat de Rapportage zou worden opgesteld), (2) dat niet op een zorgvuldige wijze is omgegaan met het feitenmateriaal dat is aangedragen door verzoek(st)ers, (3) dat de onderzoeksmethodiek die ten grondslag ligt aan de Rapportage niet transparant en volledig is, aangezien niet wordt gerapporteerd welke bronnen nu precies onderzocht zijn en wat daarin is aangetroffen en allerlei bronnen die wel onderzocht zouden moeten worden, zoals de documenten die zich bij W.O. Koenigs bevinden, de archieven van Hannema in Heino, de archieven van de Stichting Boijmans, alsmede die van Van Beuningen in Vierthouten en die van Buitenlandse Zaken, ten aanzien van al welke uw Commissie weet dat die door verzoek(st)ers niet benaderd kunnen worden, voor zover verzoek(st)ers weten, niet zijn onderzocht

²² Rode boek, att. 9.

²³ Brief van Peterich aan Posse, d.d. 5 augustus 1940, Rode boek, att 27 en voorts in diverse archieven, als vermeld in noot 16 van het Verzoek.

5.2 Gebrekkige hoor en wederhoor

57. Allereerst menen verzoeksters dat uw Commissie niet steeds op een zorgvuldige en correcte wijze is omgegaan met het beginsel van hoor en wederhoor. In de zaak RC 1.6 is op enig moment de heer Van Wijnen door uw Commissie gehoord. Toen verzoek(st)ers daarvan vernamen, hebben zij verzocht om een verslag van dit horen, doch een dergelijk verzoek is nimmer gehonoreerd, terwijl ook niet helder is op welke wijze, op welke punten en in welke mate de Restitutiecommissie hetgeen zij van de heer Van Wijnen heeft vernomen, heeft laten meewegen in de concept-rapportage en, belangrijker misschien nog, in het advies. Toen de heer W.O. Koenigs (in strijd met uw eigen beleid, als enige, voorafgaand aan de Rapportage) is gehoord, heeft uw Commissie geweigerd, ondanks het verzoek daartoe op 5 februari 2008, om het verslag daarvan toe te zenden voordat de Rapportage is opgesteld. Eerder al hadden verzoek(st)ers zich verzet bij de Minister ten aanzien van het horen, op zijn verzoek, van de heer W.O. Koenigs. Verzoek(st)ers gaan ervan uit dat uw Commissie daarvan op de hoogte is gebracht. Het had ook op die grond op de weg van uw Commissie gelegen om de procedure zorgvuldig te bewaken en vorm te geven. Nu krijgen verzoek(st)ers, achteraf, als *fait-accompli*, een becommentarieerd verhoor en stukken die al in de Rapportage zijn verwerkt, waardoor verzoek(st)ers in de procedure een ronde achter zijn gesteld, zodat zij slechts achteraf additionele verzoeken kunnen doen, zoals zij hebben gedaan met betrekking tot mogelijke additionele stukken die bij de heer W.O. Koenigs kunnen berusten.

5.3 De wijze van totstandkoming van de Rapportage in het licht van de plicht om nieuwe feiten mee te nemen

58. Verzoek(st)ers constateren dat aanzienlijke delen van de Rapportage rechtstreeks zijn overgenomen uit zaak RC 1.6. Daar waar – sporadisch, en naar verzoek(st)ers menen: veel te sporadisch – in de Rapportage melding wordt gemaakt van, of wordt gerefereerd aan, nieuwe informatie of nieuwe argumenten van verzoek(st)ers kwalificeert de Rapportage die consequent als “stellingen” en niet als feiten, en wel nadat in de Rapportage allereerst – als feiten – de vaststellingen uit zaak RC 1.6 worden gepresenteerd. Diverse voorbeelden hiervan vindt uw Commissie elders in deze Reactie en uw Commissie wordt verzocht om deze voorbeelden, korthedshalve, als hier ingelast te beschouwen. Verzoek(st)ers menen dat de wijze waarop in de Rapportage op deze punten met nieuwe feiten wordt omgegaan, zich niet op een correcte wijze verhoudt met hetgeen de Minister in zijn brief van 24 april 2007 aan verzoek(st)ers, welke brief uw Commissie bekend is, in het vooruitzicht heeft gesteld en waartoe hij uw Commissie zal hebben verzocht.

5.4 Onvoldoende transparante en onvolledige onderzoeksmethodiek en – verslaglegging

59. Voorts menen verzoek(st)ers dat de wijze waarop de Restitutiecommissie haar onderzoek verricht onvoldoende transparant is en daarmee jegens verzoek(st) onvoldoende zorgvuldig. Er is geen lijst van onderzochte bronnen, er wordt niet gemeld wat allemaal wel is gevonden bij onderzochte bronnen, er wordt nimmer melding gemaakt van feiten die uit het eigen onderzoek van uw Commissie naar voren zijn gekomen welke mogelijk in een andere richting wijzen dan de voorlopige feitenvaststellingen in de Rapportage, alsmede in de conceptonderzoeksrapportage in zaak RC 1.6, er wordt niet vermeld waar wel is gezocht, maar niets is gevonden, noch waar men heeft willen zoeken, maar geen toegang heeft gekregen, als dit zich heeft voorgedaan. Daarmee wordt de schijn gewekt jegens verzoek(st)ers dat er sprake is van doelgericht onderzoek, ter onderbouwing van een door uw Commissie gewenst eindresultaat, welke schijn nog wordt versterkt door de wijze waarop, als hierboven gezegd, in de Rapportage met feiten en “stellingen” van verzoeksters wordt omgegaan.
60. In aansluiting daarop menen verzoek(st)ers te moeten constateren dat er geen onderzoek lijkt te zijn verricht in bronnen die, naar uw Commissie weet, wel relevant zijn in de onderhavige zaak (en in zaak RC 1.6), te weten (tenminste) de archieven van W.O. Koenigs, Hannema, Van Beuningen, Buitenlandse Zaken en de stichting Boijmans. Dit klemt temeer omdat verzoek(st)ers daartoe, zoals uw Commissie weet, geen zelfstandige toegang hebben. Ook deze gang van zaken achten zij een procedurele onvolkomenheid die in de uiteindelijke rapportage vermeden zou moeten worden.

6. VERDERE INHOUDELIJK BEZWAREN TEGEN DE RAPPORTAGE

6.1 Inleiding

61. In dit hoofdstuk zullen verzoek(st)ers, in aansluiting op hetgeen zij in eerdere hoofdstukken reeds naar voren hebben gebracht, hun inhoudelijke bezwaren tegen de Rapportage in meer detail uiteenzetten. Dit betreft (1) de wijze waarop de Rapportage getuigt van het simpelweg kopiëren en inplakken van grote delen van het advies in zaak RC 1.6, terwijl niet wordt ingegaan op, noch wordt rekening gehouden met, tal van nieuwe feiten die door verzoek(st)ers in het Verzoek naar voren zijn gebracht, (2) het daarmee onvoldoende door uw Commissie gehoor geven aan de wens van de Minister dat nieuwe feiten door uw Commissie in de onderhavige zaak aan de orde dienen te komen, (3) de wijze waarop, indien wel wordt ingegaan op nieuwe feiten, daarmee in (negatief) kwalificerende zin in de Rapportage wordt omgegaan, (4) de feitelijke onjuistheden in de Rapportage, (5) de

feitelijke onvolledigheden in de Rapportage, (6) het opvoeren van irrelevante feiten en omstandigheden in de Rapportage, en (7) de wijze van omgaan in de Rapportage met niet-onderbouwde speculaties. Verzoek(st)ers zullen al deze punten, ze uit oogpunt van proceseconomie waar mogelijk samennemend, nader toelichten.

6.2 Hoofdlijnen

62. Allereerst wensen verzoek(st)ers echter een aantal hoofdlijnen aan de orde te stellen. In hoofdstuk 2 is al aan de orde gekomen dat de Rapportage ten onrechte het handelen van Franz Koenigs uitsluitend vanuit de financiële kant benadert en dat ook nog eens doet op een wijze die zich, blijkens de deskundigenverklaring van Dr. Junz, met de waarheid niet verdraagt. De Rapportage kan dan ook niet in stand blijven en dient in de visie van verzoek(st)ers volledig te worden herschreven.
63. Franz Koenigs verkeerde niet in financiële moeilijkheden²⁴ en werd, wat betreft de Collectie, uitsluitend gedreven door de wens om die in stand te laten en op een goede wijze voor het Nederlands publiek toegankelijk te maken en te houden, en wel op een manier vormgegeven die de kans op confiscatie door het naziregime zo klein mogelijk zou maken. Hij ging niet “op zoek naar kopers voor de collectie”, zoals de Rapportage in de tweede alinea van paragraaf 3.6 ten onrechte vermeldt. Al zijn inspanningen waren gericht op een schenking aan de Stichting Boijmans, tegen een bijdrage van ongeveer de helft van de waarde. Met een dergelijke constructie, die overigens (tot op) heden ten dage zeer gebruikelijk is, wordt bewerkstelligd dat degene die een schenking krijgt er ook zelf belang bij heeft om goed voor het geheel te zorgen (zijn eigen geld zit er immers ook in).
64. Het beeld dat na de oorlog is ontstaan over het zogenaamd in financiële moeilijkheden verkeren van Franz Koenigs, is voor een groot deel het resultaat van pogingen van Van Beuningen om zijn eigen financiële handel en wandel van voor en in de oorlog, alsmede zijn collaboratie met het nazi-regime, buiten beeld te houden of te laten geraken. Ook de Staat der Nederlanden had belang bij dit onjuiste beeld van Franz Koenigs en heeft, zacht gezegd, vanuit dit eigenbelang er niets aan gedaan om dit te corrigeren. Verzoek(st)ers menen intussen dat zij er, ondanks deze bepaald ongunstige en onterechte uitgangspositie, in zijn geslaagd, onder meer door de analyses van Dr. Junz, om het juiste beeld aan uw Commissie voor te houden.

²⁴ Behalve de Collectie had Koenigs aandelen in Rhodius Koenigs ter waarde van ongeveer NLG 450.000, aandelen in Lisser & Rosenkranz en natuurlijk nog vele aandelen en bezittingen in Duitsland, waaronder een kasteel in Sinzig en een flat in Berlijn, waarin zich ook nog een aanzienlijke hoeveelheid kunst bevond. Verzoek(st)ers leggen voorts een lijst van bedrijven over waar Franz Koenigs belangen in had en van commissariaten die hij bekleedde (en waaruit hij inkomsten genoot), Bijlage 9.

65. Terugkerend naar de gang van zaken rondom de Collectie in het eerste gedeelte van 1940, Koenigs hield consequent andere gegadigden af.²⁵ Toen de onderhandelingen met de Stichting Boijmans niet spoedig tot resultaat leidden, hetgeen Hannema zelf relateerde aan “de naderende oorlog die de gemoederen meer bezig houdt dan enig ander ding”, en Koenigs de bezetting van Nederland door Duitsland steeds concreter voelde naderen, besloot Koenigs, in samenspraak met Lisser & Rosenkranz voor wie hij ook de liquidatie had voorbereid (die dus niet uit de lucht kwam vallen, zoals uw Commissie meent), terug te vallen op een reeds geprepareerd “Plan B”: vervoer van de Collectie naar het buitenland, via Lissabon, teneinde de Collectie veilig te stellen tegen confiscatie door het nazi-regime. Een dergelijk vervoer is in januari en februari 1940 reeds aangekondigd. Op 13 maart 1940 laat hij aan Hannema weten dat de Collectie binnen twee weken gereed moest zijn voor vervoer naar het buitenland. Ook toen zocht Koenigs dus geen andere kopers; het laatste wat hij wilde was zijn Collectie verkopen, zijn enige zorg was het behoud van de Collectie en het uit handen daarvan houden van de nazi’s. Hij liet Hannema overigens weten dat er dooronderhandeld kon worden, ook wanneer de Collectie veilig in het buitenland was.
66. Op 2 april 1940 gaat de Lisser & Rosenkranz Bank in liquidatie, met toestemming van de financiële autoriteiten, ondanks het feit dat de bank floreerde. De enige reden voor deze liquidatie was, zoals uw Commissie ook in zaak RC 1.6 heeft vastgesteld, de dreiging van een bezetting door het nazi-regime. Op diezelfde dag, en direct samenhangend met deze liquidatie (en derhalve door dezelfde reden gedreven), komen twee aktes tot stand tussen de Bank en Koenigs.²⁶ In hoofdstuk 7 wordt uitgebreid stilgestaan bij deze aktes en hun duiding. De conclusie luidt dat de interne verhouding tussen de Bank en Koenigs er een blijft van fiduciaire aard, de fiducia cum amico. Kortheidshalve vragen verzoek(st)ers uw Commissie om alles wat in hoofdstuk 7 op dit punt wordt uiteengezet, als hier herhaald en ingelast te beschouwen.
67. Zoals omstandig in de nadere deskundigenverklaringen van de hoogleraren Stein, Salomons en Schoordijk valt te lezen (en zoals nader ondersteund door prof. Vranken), was de inbetalinggeving, als vermeld in beide aktes, nietig en was de Bank niet gerechtigd tot de onderhandse verkoop aan Van Beuningen. Deze is, gezien zijn gebrek aan goede trouw (mede in het licht van zijn verkrijging om baat), dus nimmer eigenaar geworden, en hetzelfde geldt voor alle opvolgende verkrijgers. **Van Beuningen, noch enige latere verkrijger van de Collectie, heeft ooit de eigendom daarop verkregen. Koenigs heeft nog immer als eigenaar te gelden.**

²⁵ Zie de verklaring van Dr. Junz in de nadere toelichting op het verzoek, p. 32.

²⁶ Deze evenementen vertonen de hoogst mogelijke samenhang en worden gedreven door de dreigende bezetting. Dat de Restitutiecommissie onder nummer 19 van het advies in zaak RC 1.6 deze gebeurtenissen heeft losgekoppeld en het eerste wel, doch het tweede niet ziet als een direct gevolg van de nazi-dreiging, is onbegrijpelijk.

68. De Staat der Nederlanden is slechts houder, in civielrechtelijke zin, van dat deel van de Collectie dat nadien gerecupereerd is. Dat zij zichzelf keer op keer als eigenaar van de Collectie presenteert, doet daar vanzelfsprekend niet aan af. Wel is in dit verband relevant dat de Staat er in het publiek domein reeds decennia lang in slaagt om het beeld op te wekken als zou zij de enige rechtmatige rechthebbende zijn. Gecombineerd met het feit dat de Staat in de jaren vijftig alle archieven van Buitenlandse Zaken met betrekking tot de Koenigscollectie heeft vernietigd en met het feit dat Van Beuningen na de oorlog ampele pogingen heeft ondernomen om zijn blazoën te schonen en dat van Koenigs navenant te schenden, heeft dit geleid tot een – onterechte - publieke beeldvorming omtrent de Koenigsaanspraken waar verzoek(st)ers tot op de dag van vandaag, ook bij uw Commissie, hinder van ondervinden.
69. Over de stellingname van de Staat is voorts nog voor deze zaak (en zaak RC 1.6) van belang, *hoe* de Staat zich op het internationale front als rechthebbende presenteert, namelijk op grond van het feit dat de collectie door de nazi's van Van Beuningen zou zijn geroofd. In de ogen van de Staat is er dus sprake van onvrijwillig bezitsverlies door Van Beuningen en op die grond zou de Staat gerechtigd zijn tot recuperatie.²⁷ In nationaal verband echter meent de Staat, gezien haar consequente presentatie als ware zij eigenaar, dat Van Beuningen vrijwillig de relevante delen van de Collectie aan de Duitsers heeft verkocht.
70. Uw Commissie is door de Minister ingesteld om op onafhankelijke wijze te adviseren over teruggave van cultuurgoederen waarover de oorspronkelijk eigenaar door omstandigheden die direct verband hielden met het naziregime onvrijwillig het bezit heeft verloren. Bij het maken van afwegingen in dit verband komt het verzoek(st)ers voor dat de bovenstaande stellingen van de Staat wel degelijk relevant zijn en kunnen worden meegewogen. Uw Commissie wordt dan ook met enige nadruk gevraagd om zulks te doen. De spagaat die de Staat laat zien, is niet vol te houden en naar de overtuiging van verzoek(st)ers dient die voor uw Commissie mede-redengevend te zijn om in de Koenigszaken te beslissen dat de Collectie dient te worden gerestitueerd.

6.2 Overige onvolkomenheden in de Rapportage

71. Komen verzoek(st)ers toe aan de andere inhoudelijke onvolkomenheden van de Rapportage. Het zijn er niet weinige.
72. Hierboven is reeds op diverse plaatsen betoogd dat het “knip- en plakwerk” waarmee aanzienlijke delen van het advies in zaak RC 1.6 nu in de Rapportage terecht zijn gekomen, geen recht doet aan hetgeen verzoek(st)ers aan nieuwe feiten (*nova*) naar voren hebben

²⁷ Opgemerkt dient nog te worden dat de Staat op grond van de Russische Trofeeënwet ten behoeve van de erven Koenigs hadden kunnen recupereren. Uit puur eigenbelang heeft de Staat ervoor gekozen om dit niet te doen.

gebracht. Daarmee hangt direct samen dat de “geplakte” delen als echte feiten worden gekwalificeerd en dat al hetgeen – eigenlijk zou men moeten zeggen: al het weinige – dat de opsteller van de Rapportage wel heeft willen laten doorsijpelen in de Rapportage als “stellingen” worden neergezet. In de visie van verzoek(st)ers geeft dit geen pas en een en ander dient derhalve op vele plaatsen te worden geredresseerd.

73. Dat hangt ook samen met het feit dat de Minister u in zijn brief van 24 april 2007, althans in een daarmee samenhangend nader schrijven aan uw Commissie, heeft gevraagd om die nieuwe feiten die verzoek(st)ers naar voren zouden brengen, nadrukkelijk in uw oordeel te betrekken. De Minister zegt: *“Op dit moment ligt uw tweede verzoek, RC 1.35, voor advies bij de Restitutiecommissie. Zoals u zelf aangeeft bestaat er overeenkomst tussen RC 1.6 en RC 1.35. Ik zal derhalve de Restitutiecommissie vragen uw nieuwe informatie mee te nemen in de advisering over RC 1.35.”*
74. Het is niet mogelijk om per zin in de Rapportage aan te geven wat er precies onjuist aan is. In het licht van het bovenstaande, moge duidelijk zijn dat het om vrijwel alle zinnen gaat. En het gaat, als gezegd, om het vele dat er niet staat, alsmede om wél opgevoerde kwesties of omstandigheden die volstrekt irrelevant zijn. Verzoek(st)ers noemen hieronder de meest treffende voorbeelden, met het verzoek om de onjuistheden die de Rapportage in dat kader bevat, te verwijderen.
1. Franz Koenigs had geen contact met de Nazi-machthebbers.
 2. Franz Koenigs zocht geen kopers voor zijn collectie zoals de RC betoogt. Franz Koenigs was consistent bezig om de Collectie of in permanent bezit van het Museum te brengen of naar buiten de oorlogszone en buiten bereik van Hitler te vervoeren.
 3. De veronderstelling van de Restitutiecommissie als dat Franz Koenigs in staat zou moeten zijn het bedrag van de overeenkomst terug te betalen is onjuist; toen de schenking vanwege de oorlogsdreiging niet meer gerealiseerd kon worden, besloten zij te vervoeren. Het was niet in het belang van de L&R Bank noch in het belang van Franz Koenigs de Collectie te gelde te maken, integendeel; beide verkeerde niet in financiële problemen en zij hadden een uiterst kwetsbaar maar zeer waardevol bezit dat eenmaal in de vrije zone het veelvoudige waard zou zijn, zij handelden als vrienden onder elkaar.
 4. Zoals de zogenoemde Entartete Kunst nu in de Rapportage wordt behandeld, is het irrelevant, onjuist en zeer schadelijk voor verzoek(st)ers in verband met hun internationale claims op deze kunst. Onjuist omdat vast staat dat de schuld van Koenigs niet is verminderd door het op naam stellen van Lisser & Rosenkranz van die drie, zeer waardevolle, schilderijen. Men zie de akten van 2 april 1940. Partijen gingen zo gewoon niet met elkaar om. Daarmee is alles wat in paragraaf 3.5 te lezen is, volkomen irrelevant geworden. Daarmee wil niet gezegd worden dat de Entartete Kunst hiermee *zelf* voor deze zaak irrelevant is geworden, integendeel. De gang van zaken omtrent deze drie schilderijen laat zien dat partijen ook al voorafgaand aan 2 april 1940 op een wijze met elkaar omgingen

die zich laat kwalificeren als fiducia cum amico, waarbij Koenigs vanzelfsprekend leidend was omtrent wat er met de Collectie diende te gebeuren. Maar zij dienden steeds wel een en hetzelfde belang, de Collectie en het behoud van de waarde ervan.

5. Verzoek(st)ers behouden zich hun rechten voor voor het geval uw Commissie het gestelde omtrent het afbetalen van een deel van de schuld aan de Bank, hetgeen dus aantoonbaar niet het geval was, zou wensen te handhaven. Dit zou voor verzoek(st)ers immers zeer schadelijk zijn in verband met hun internationale claims.

6. In paragraaf 3.1 stelt uw Commissie *“in de jaren van economische voorspoed de jaren 20”* Voor Franz Koenigs, gelijk alle Duitsers die net uit de Eerste Wereld Oorlog kwamen ,waren (vide het verdrag van Versailles) dit geen jaren van voorspoed.

7. In paragraaf 3.2 wordt opnieuw de Stillhalte door prof. Bank incompleet beschreven (want uit de RC 1.6 rapportage onverkort overgenomen). Er ontbreekt de veel bredere en economisch juistere uitleg van Dr H.B.Junz. Zie ook de verklaring van De Vries (Bijlage 2).

8. Ten aanzien van de aangehechte lijsten die bij de overeenkomsten horen (zie 3.4), merken verzoek(st)ers nogmaals op dat die ontbreken. Zij staan ook niet ter beschikking van verzoek(st)ers. Het ware goed wanneer hier nader onderzoek naar zou worden verricht.

9. In dezelfde paragraaf merkt uw Commissie op: *“Van belang is dat Koenigs in 1931 en in 1935 van zijn bevoegdheid om in vrijheid over de kunst collectie te beschikken afstand deed”*. Het tegenovergestelde is waar, Franz Koenigs was de enige verantwoordelijk voor zijn kunstcollectie, hij was de enige die over zijn kunstcollectie beschikte; zie de eerste zin in Prof Arthur Salomons betoog. Hiet is ook Franz Koenigs die de onderhandelingen over zijn schenking in juli 1939 begint, waarna Franz Koenigs in september 1940 Jacques Goudstikker engageert om zijn schenking aan het Boijmans te realiseren.

10. In dezelfde paragraaf valt te lezen: *“er werden door Koenigs tekeningen en schilderijen aantoegevoegd en teruggenomen”*. Zie ook voetnoot 31. Verzoek(st)ers zijn verbaasd over deze aanname; De 2144 tekeningen werden door de heer H. Lütjens in 1935 losbladig gecatalogiseerd. De boeken Fra Bartolomeo, Pirckheimer en de 19^e eeuwse tekeningen werden apart door F.Koenigs aangeleverd. Voor de 46 schilderijen, ook wel als 47 schilderijen aangeduid; dit verschil is te wijten aan het dubbelpaneel ‘Hel en Zonvloed’ van Jeroen Bosch; deze worden de ene keer als 1 schilderij de andere keer als twee schilderijen geteld. Er werd door het Boijmans een catalogus vervaardigd. Het bruikleen (hoe kan het ook anders) lag vast omschreven in het museum Boijmans.

11. Ten aanzien van paragraaf 3.5 geldt dat het hier aangehaalde Sperrmarken-bedrag onjuist is; dit bedroeg NLG 130,000,-. Deze paragraaf 3.5 is overigens weer een goed voorbeeld van de wijze waarop de Rapportage omgaat met “feiten” – dat zijn de eigen, vaak niet of slecht onderbouwde, bevindingen en conclusies - en “stellingen” – dat zijn de feiten die verzoek(st)ers naar voren brengen. Naar de overtuiging van verzoek(st)ers kan dit niet worden gehandhaafd. Dat geldt voor het bovenstaande, maar ook voor de beweringen omtrent contacten met Goering. Het is aantoonbaar onjuist dat Koenigs contacten met Goering heeft gehad: het Pruisisch Geheim Archief, waar de Rapportage op leunt, laat geen

contact van Franz Koenigs met Goering zien.

12. Ook paragraaf 3.6 bevat weer de onjuistheden op het punt van onderlinge verrekeningen tussen Koenigs en de Lissers & Rosenkranz Bank. Daar was, als gezegd, geen sprake van.

13. In paragraaf 3.8.1 is te lezen: *“Met het in liquidatie treden van de bank werd de schuld van Koenigs dien overeenkomstig de voorwaarden van de kredietovereenkomst (zie paragraaf 3.4) opeisbaar. Overleg tussen Koenigs en de bank volgde; de daarbij gemaakte afspraken zijn onbekend gebleven”* Uit de brieven aan het Boijmans, de bewaard gebleven correspondentie is het duidelijk dat zij de collectie via Lissabon naar Amerika zouden vervoeren. Uw commissie spreekt hier zichzelf tegen, de wens te vervoeren is al eerder genoemd en de liquidatie was onderdeel van het overall plan de bank te vrijwaren en de collectie te vervoeren, beiden om uit handen van het Nazi-regime te blijven.

14. In paragraaf 3.8.3 is vermeld: *“Gezien de wederzijdse felicitaties beschouwde men de overeenkomst als de best haalbare”*. Dat gold niet voor Koenigs die in het buitenland verbleef. Over het overige gestelde in deze paragraaf wijzen verzoek(st)er wederom op de bekende en niet te handhaven methodiek van “feiten” en “stellingen”.

15. In paragraaf 4.2 zegt W.O.Koenigs: *“de wens van zijn vader om de tekeningencollectie te schenken kon door de ontwikkelingen niet in vervulling gaan”* Met de term “ontwikkelingen”, zoals hier door W.O.Koenigs weergegeven, wordt de oorlog bedoeld. In die zin ondersteunt ook W.O. Koenigs de argumentatie van verzoek(st)ers.

16. Verzoek(st)ers maken bezwaar tegen het aanhalen in paragraaf 4.6 van de daar weergegeven passage uit het eerste betoog van prof. H.C.F. Schoordijk. Verzoek(st)ers wijzen op de nadere opinie van Schoordijk voor de nu relevante argumentatie; Schoordijk beschikte immers bij zijn eerste opinie niet over de nieuwe door W.O.Koenigs overgelegde documenten.

17. Paragraaf 4.1 adresseert de aangifte die Anna Koenigs, de weduwe van Franz Koenigs, heeft gedaan, waarbij opvallend is hoe nodeloos belerend en denigrerend de toon is die wordt gebezigd. Eerst wordt gesuggereerd dat zij een valse aangifte heeft gedaan door het gedeelte van de Collectie waar het nu over gaat niet te melden. Dat beeld wordt dan nog versterkt door de vermelding dat zij wel 31 schilderijen heeft aangegeven, waarna wordt gesteld dat zij “op de hoogte was van de gebeurtenissen rondom de verkoop” omdat zij “tevens aangeeft dat de schilderijen zich vermoedelijk bij Goering bevinden. Het puntje op de i is dan de beschrijving van de regelgeving die verplichtte tot het doen van aangifte, waarna (conform de bekende techniek) nog een paar “stellingen” van verzoek(st)ers volgen. Het werkelijke beeld van Anna Koenigs is dat zij geen exact beeld had van de Collectie noch van wat nu precies de bedoeling was rondom het aangeven van (aan de Duitsers) verloren gegane kunst. Zij heeft aangegeven wat zij dacht dat aangegeven moest worden, namelijk die kunstwerken waarvan zij wist dat ze niet aan het museum Boijmans geschonken waren, en die in vijandelijke handen terecht waren gekomen. Toen Anna Koenigs verzocht om toezending van 35 formulieren, waarmee zij overigens een van de

eersten was (bij haar eerste verzoek waren ze nog niet eens gedrukt), was nog niet bekend hoe precies de procedure omtrent het verdere verloop van teruggave in zijn werk zou gaan. Anna Koenigs overleed voordat deze duidelijkheid kwam. Zij heeft alle 35 formulieren ingevuld. Er zijn er vier door de SNK vernietigd. Wat uw Commissie opmerkt omtrent haar wetenschap dat de schilderijen vermoedelijk bij Goering zouden zijn, zegt niets over de mate waarin zij wetenschap had omtrent de gehele Collectie. Iedereen in de kunstwereld wist dat Goering de Goudstikkerfirma als Führervorbehalt bevroren had. De schilderijen lagen bij Goudstikker, 19 schilderijen werden op 10 juni 1940, precies een maand na de invasie, in Carinhall (Goerings woonhuis bij Berlijn) afgeleverd. Anna Koenigs is te goeder trouw tewerk gegaan. De relevantie van wat in de Rapportage wordt opgemerkt, ontgaat verzoek(st)ers voor het overige geheel. De vraag of de gehele Collectie toentertijd door de weduwe Koenigs is aangegeven of aangegeven had moeten worden is irrelevant voor de vraag of de Collectie voor teruggave in aanmerking komt. Die vraag moet de Restitutiecommissie beoordelen op grond van de bekende toetsingscriteria, waarop verzoek(st)ers in hoofdstuk 8 nog kort nader zullen ingaan.

7. HET NEGEREN VAN JURIDISCHE ARGUMENTEN

7.1 Inleiding

75. Dit hoofdstuk dient om kort uiteen te zetten welke juridische argumenten, door verzoek(st)ers en de door haar ingeschakelde deskundigen gevoerd, in de Rapportage worden genegeerd. Eigenlijk kan de constatering in dat verband schrikbarend kort zijn: *alle* juridische argumenten worden genegeerd, met uitzondering van een kort – en gedateerd – citaat in paragraaf 4.6 van de Rapportage, waaraan geen enkel nader woord door de rapporteur wordt gewijd, laat staan dat daar een conclusie aan wordt verbonden.

7.2 Het (vrijwel) compleet negeren van alle juridische argumenten

76. Inhoudelijk genegeerd wordt vervolgens het gehele Hoofdstuk II bij de nadere toelichting en hetzelfde geldt de bijlagen 1 tot en met 3 daarbij, zij het dat het bestaan daarvan in de Rapportage nog wel wordt gesignaleerd in één zin in paragraaf 4.6 van de Rapportage.
77. De conclusie moet wat verzoek(st)ers betreft luiden dat de opsteller van de Rapportage kennelijk van oordeel is dat alle juridische argumenten de moeite van het bespreken niet waard zijn. Dat geeft te denken, of misschien zelfs meer dan dat: “te fronsen”, en de juridische houdbaarheid van deze benadering in de Rapportage is, minst genomen, uiterst twijfelachtig, mede in het licht van de Goudstikkerzaak, zoals in hoofdstuk 8 nog nader zal

worden toegelicht.

78. Verzoek(st)ers blijven van oordeel dat juridische argumenten in een procedure bij de Restitutiecommissie wel degelijk relevant behoren te zijn, voor zover zij in het kader van die procedure en het toetsingskader van uw Commissie passend zijn, natuurlijk. Op de samenhang tussen civielrechtelijke argumentaties en uw toetsingskader wordt in het volgende hoofdstuk nader ingegaan.

7.3 De belangrijkste juridische conclusies van de deskundigen

79. Van belang hier is dat de door verzoek(st)ers ingeschakelde deskundigen in het licht van de Rapportage nog nadere opinies hebben afgegeven. Voor het gemak van uw Commissie, vatten verzoek(st)ers de belangrijkste bevindingen hieronder samen. Alvorens daaraan toe te komen, willen verzoek(st)ers echter één kwestie bijzonder benadrukken: **volgens alle juridische deskundigen staat vast dat Koenigs eigenaar is gebleven van de Collectie en dat noch Van Beuningen, noch enige latere verkrijger de eigendom op de Collectie heeft verkregen.**²⁸ Franz Koenigs heeft nog immer als eigenaar te gelden.
80. Schoordijk, die als direct-na-oorlogs student is groot geworden, in juridische zin, in het oude zaken- en verbintenissenrecht en die geldt in juridisch Nederland als een van de absolute experts op dit terrein, geeft in zijn nadere opinie (Bijlage 4), in aansluiting, aanvulling en (deels) ter correctie²⁹ op zijn bij het Verzoek ingediende opinie, een veelheid aan juridische argumenten waarom de Transactie en de daarop volgende verkoop civielrechtelijk nietig althans aantastbaar waren. Hij begint echter met zijn verbazing uit te spreken over het volledig negeren door uw Commissie van de juridische argumentaties. Het nu volgende citaat komt overigens na een weldoorzocht en goed gedocumenteerd stuk waarin hij de juridische, maar ook de morele achtergronden schetst van het verbod op toe-eigening van artikel 1200 BW (oud).
81. *“Het verbod van toe-eigening (art. 1200 BW) en de rol die dat ten morele zou kunnen spelen krijgen ook in het advies van de RC van 2003 geheel geen aandacht en dienen bij de behandeling van het huidige verzoek zeer centraal te staan. In de concept-rapportage 2008 ontbreekt iedere aandacht voor de rechtskracht van de inbetalinggeving. Prima facie vormt het de crux van het verlies van de Koenigs-collectie, tenzij (zie VI) aanvaard zou worden dat zij een andere strekking heeft en de collectie zelfs in het geheel niet in betaling gegeven blijkt te zijn. In beide gevallen is restitutie geboden. Van de RC mag verwacht worden*

²⁸ Verjaringskwesties spelen in deze geen rol, omdat de Staat af heeft gezien van een beroep op verjaring met het instellen van de Restitutiecommissie. Met eventueel nadien gaan lopende termijnen zullen verzoek(st)ers rekening houden bij het instellen van civiele vorderingen.

²⁹ Noodzakelijk niet in verband met gewijzigde inzichten, doch in verband met de stukken die W.O. Koenigs met betrekking tot de Transactie aan de Restitutiecommissie overlegde.

dat zij daaraan thans ampel aandacht zal schenken.” (p. 3 van zijn nadere opinie).

82. Op p. 7 vervolgt hij: *“De inbetalinggeving –indien al ernstig te nemen (zie V)- is absoluut nietig. Ik doe dit steunen op art. 1200 BW en het arrest van de Hoge Raad van januari 1941 (Los/Boerenleenbank), NJ 1941, 470 met noot van Scholten. Dit arrest heeft terugwerkende kracht.”* (...) *“Prof. J.B.M. Vranken bevestigde zulks desgevraagd. (p. 8)”*. Zie Bijlage 7.
83. Op p. 12 concludeert hij dat met de inbetalinggeving van 2 april 1940 niet de volle eigendom is overgegaan: *“Geïnspireerd door het advies van mijn beide collegae, de hoogleraren Stein en Salomons houd ik het dan ook op een fiduciaire overdracht en denk daarbij in eerste instantie aan de fiducia cum amico omdat het nooit in de bedoeling van Koenigs gelegen kan hebben de collectie te verkopen.”*.
84. Vervolgens op p. 13 en 14 geeft hij 5 juridische wegen aan die naar zijn overtuiging alle tot aantastbaarheid (met terugwerkende kracht) van de verkoop van de L&R Bank aan Van Beuningen hebben te leiden.
- “1. De levering van de tekeningen en de schilderijen door de bank aan Van Beuningen is nietig. De bank was volledig beschikkingsonbevoegd. De inbetalinggeving van de beide collecties was in strijd met art. 1200 en met inachtneming van art. 1201 e.v. Bovendien mag zoals hierboven (onder V) betoogd de inbetalinggeving niet à la lettre genomen worden. Sprake was van een schijnhandeling. De eigendom van de collectie ging dus niet over. Van Beuningen verkreeg in beide versies van een beschikkingsonbevoegde bank in liquidatie zowel te kwader trouw en evenmin ‘for adequate value’ en geniet dan ook niet de bescherming van art. 2014.*
- 2. De verkoop is vernietigbaar omdat zoals hiervoor betoogd de bank het er steeds op mocht houden aan Van Beuningen als intermediair van Boijmans te verkopen (error in persona).*
- 3. De verkoop is vernietigbaar wegens bedrog omdat Van Beuningen met listige kunstgrepen de schijn wekte t.b.v. Boijmans te verwerven en in ieder geval in het geheel niet aangaf te eigen bate te handelen.*
- 4. De verkoop is nietig, dan wel vernietigbaar op grond van misbruik van omstandigheden. Van Beuningen had door lang te wachten Koenigs/ de bank in het nauw gebracht en wist op 9 april mede onder druk van de invasie in Noorwegen toen vervoer niet mogelijk bleek louter door intimidatie de Koenigs-collectie voor een habbekrats te verwerven.*
- 5. De verkoop is ontbindbaar omdat (rode boek, bijlage 50) Van Beuningen steeds de bank heeft toegezegd de tekeningen voor Boijmans te verwerven (zie in dit verband Van Wijnen, t.a.p. p.324) en hierin -blijkens de vele dankbetuigingen kort nadien die hij zonder ze te weerspreken in ontvangst nam- persisteerde.”*
85. Ook prof. Salomons is helder (Bijlage 5): *“Het is duidelijk dat Koenigs door de druk van de dreigende en reeds als onafwendbaar gevoelde inval van nazi-Duitsland gedwongen werd met het in liquidatie verkerende Lisser & Rosenkrantz overeen te komen dat hij afstand deed van iedere aanspraak op zijn tekeningen- en schilderijencollectie. Aldus werd hem de mogelijkheid ontnomen om het krediet op andere wijze af te lossen, in welk geval Lisser & Rosenkrantz verplicht was afstand te doen van het*

eigendomsrecht op de collectie (art. VI van de overeenkomst van 1 juni 1935). Of Koenigs in april 1940 wel de financiële armslag had om het krediet af te lossen doet niet ter zake: men ging er immers ten onrechte vanuit dat de inbetalinggevingen daarvoor in de plaats waren gekomen: deze inbetalinggevingen waren nietig.”.

86. En prof. Stein is niet minder duidelijk: *“Kortom, de verklaring die de Restitutiecommissie biedt voor het handelen van Franz Koenigs kan niet overtuigen. De enige verklaring die wel oog heeft voor de persoon Koenigs, voor de redelijke motieven van zijn handelen bij een dreigende bezetting, als ook voor zijn zakelijke motieven, is die welke hij nooit van de economische eigendom van de collectie heeft willen afzien. Er was sprake van fiducia cum amico. Daarop wijst het handelen van alle betrokken partijen, ook dat van Van Beuningen, zie het aanbod van 5 april 1940 aan Franz Koenigs (en niet aan de Lissér & Rosenkrantz bank). Dan is Van Beuningen echter nooit eigenaar geworden, en datzelfde geldt voor alle latere pretens rechthebbenden op de collectie (zie hierover het nader advies van collega Schoordijk). Ten overvloede merk ik nog op dat, indien Franz Koenigs toch de volle eigendom heeft willen overdragen, zulks alleen verklaarbaar is op grond van de oorlogsdreiging, en dan is er in civielrechtelijke zin sprake van undue influence (als gevolg waarvan eveneens noch Van Beuningen noch enige latere pretens rechthebbende eigenaar is geworden). In beide gevallen is er mijns inziens sprake van een onvrijwillig bezitsverlies in de zin van het Instellingsbesluit van de Restitutiecommissie. Zo berust het restitutieverzoek van mevr. Koenigs en de andere verzoek(st)ers op het ongedaan maken van het onrecht dat hun rechtsvoorganger is aangedaan onder de pressie van de (komende) bezetting. Naar mijn oordeel gebiedt de redelijkheid en billijkheid dat aan dit verzoek gehoor wordt gegeven.”.*
87. Naar het oordeel van verzoek(st)ers kan een redelijk handelende en zorgvuldige Restitutiecommissie al deze standpunten niet negeren. Indien uw Commissie zou menen dat zij niet juist zouden zijn, hetgeen tegenover de gemotiveerde oordelen van vier gerenommeerde civielrechtelijke juristen niet eenvoudig zal zijn, dan moet uw Commissie dat motiveren en doen steunen op de deskundige oordelen van tenminste even gerenommeerde civielrechtelijke specialisten.

7.4 De akten van 2 april 1940

88. Over de beide akten van 2 april 1940 die via W.O. Koenigs nu tot ons zijn gekomen, wensen verzoek(st)ers, in aansluiting op hetgeen Schoordijk, Stein en Salomons hierover reeds te berde hebben gebracht, nog het volgende op te merken.
89. Allereerst is het van het grootste belang om vast te stellen dat de akten gelezen moeten worden in verband met de dreigende bezetting door het nazi-regime, met haar sterke focus op joden, dissidenten en kunst (een in deze zaak voor Franz Koenigs zeer bedreigende mix). Het nazi-regime was aldus ook de rechtstreekse en uitsluitende “driver” achter het op dezelfde datum tot stand gekomen liquidatiebesluit, en het in verband daarmee door Franz

Koenigs en Lisser & Rosenkranz noodzakelijk geoordeelde vervoer van de Collectie naar het buitenland.

90. Kijkend vanuit dat perspectief naar de beide akten, is ten eerste intrigerend te noemen de volgende passage, die in beide aktes materieel gesproken gelijkkluidend is (zij het dat de geadresseerden anders zijn):
- “II. Lisser & Rosenkranz is onherroepelijk gerechtigd, deze eigendomsoverdracht mede namens Koenigs te doen betekenen aan [GEADRESSEERDEN], zomede om die bruikleen en andere door Koenigs gesloten overeenkomsten op te zeggen en de tekeningen voor zich op te eischen en naar zich toe te nemen.*
- III. Koenigs verbindt zich bij deze, zijne volledige medewerking te zullen verleen en zoo tot uitvoering dezer overeenkomst als tot uitlevering en eigendomsoverdracht der meergemelde tekeningen aan Lisser & Rosenkranz, alsmede om alle deswege door Lisser & Rosenkranz verlangde verklaringen te teekenen en aan haar af te geven.”*
91. De achtergrond van deze bepalingen is, in het licht van het op dat moment voorgenomen vervoer van de Collectie naar het buitenland, welk vervoer door Museum Boijmans, Hannema en Van Beuningen werd getraineed, tenminste goed te lezen als het geven van de – voor derden niet mis te verstane - bevoegdheid aan Lisser & Rosenkranz om die patstelling te doorbreken en de Collectie tot zich te nemen.
92. Intrigerend is verder te noemen dat artikel II van de akte nadrukkelijk bedingt dat de eigendomsoverdracht *mede namens Koenigs* door de Bank betekend zal worden aan, kort gezegd, de bruikleennemers. Bij gewone eigendomsoverdracht van roerende zaken (toen goederen genoemd) vereiste het BW (oud) geenszins dat de nieuwe eigenaar zich mede namens de oude eigenaar bij relevante derden, waar de zaken zich bevonden, zou moeten melden. De gekozen bewoordingen doen sterk denken aan de figuur van pandgeving waar, in het geval de zaak zich bij een derde bevond, artikel 1198 BW (oud) meebracht dat zo'n derde van de pandgeving op de hoogte moest worden gebracht. Zoals Schoordijk reeds heeft vermeld, gold voor de fiduciaire eigenaar dat hij zich, kort gezegd, diende te houden aan de regels van het pandrecht. Ook op grond van deze intrigerende bepaling uit de akten dient dus te worden geconcludeerd dat de verhouding tussen de Bank en Koenigs, ook na 2 april 1940, een fiduciaire eigendomsverhouding genoemd moet worden, en wel de al eerder genoemde fiducia cum amico.
93. Dat geldt nog temeer indien een en ander in verbinding wordt gebracht met artikel III: *“Koenigs verbindt zich bij deze, zijne volledige medewerking te zullen verleen en zoo tot uitvoering dezer overeenkomst als tot uitlevering en eigendomsoverdracht der meergemelde tekeningen aan Lisser & Rosenkranz, alsmede om alle deswege door Lisser & Rosenkranz verlangde verklaringen te teekenen en aan haar af te geven.”* Hetgeen hier te lezen valt, past evenmin in een echte, volledige eigendomsoverdracht. Nu zou men deze bewoordingen kunnen lezen als het werk van een

overijverige jurist, die zich ook bekreunt om de mogelijke situatie dat de eigendomsoverdracht, ondanks de in artikel I gebezigde bewoordingen, op enig moment kan blijken toch niet helemaal goed te zijn geweest. Een andere lezing is echter ook mogelijk, en wellicht in de omstandigheden van het geval, begrijpelijker en voor de hand liggender: partijen beoogden dat Koenigs bij de Collectie betrokken bleef. Dat verklaart de bewoordingen “*zoo tot uitvoering dezer overeenkomst (...), alsmede om alle deswege door Lisser & Rosenkranz verlangde verklaringen te teekenen en aan haar af te geven.*”. Koenigs zou zowel bij de uitvoering van de overeenkomst betrokken blijven en indien het, in dat verband, nog nodig zou zijn dat hij allerlei verklaringen zou moeten doen en tekenen, dan diende hij zich daartoe te verplichten.

94. Men zou kunnen proberen tegen te werpen dat deze bepalingen zouden zien op het afsnijden van een mogelijk verweer van de bruikleennemers dat de Bank geen partij was bij de bruikleenovereenkomsten en dat al deze bewoordingen dus nodig zouden zijn om Koenigs te kunnen dwingen de bruikleennemers hun rechten te laten opgeven. Een dergelijke tegenwerping snijdt echter geen hout, omdat partijen precies deze problematiek in de akte van 1 juni 1935 al op adequate wijze hadden geregeld. In artikel IV van die akte, die ook na 2 april 1940 bleef gelden, staat immers het volgende te lezen: “*Onverminderd de verplichting van Koenigs om op verlangen van Lisser & Rosenkranz te allen tijde de bruikleen der vorenbedoelde teekeningen en schilderijen op te zeggen en dezelve aan Lisser & Rosenkranz uit te leveren, cedeert en draagt Koenigs bij deze aan Lisser & Rosenkranz over, welke laatste van genen in cessie en overdracht aanneemt, de vorderingen, welke Koenigs zoo uit hoofde der voorschreven bruikleenning als ter zake van eventueel geïncasseerde assurantiepenningen tegen den Staat der Nederlanden, de Gemeente Rotterdam en de anderen, die de bovenbedoelde teekeningen en schilderijen in bruikleen mochten ontvangen, tot derzelve teruggaven heeft of zal kunnen doen gelden. Lisser & Rosenkranz is te allen tijde onberooptelijk gerechtigd deze cessie en overdracht aan de betrokken schuldenaren te doen beteekenen.*”.
95. Het is dus duidelijk: de akten van 2 april 1940 zijn op intelligente wijze zo vorm gegeven dat zij naar de buitenwereld toe konden worden gepresenteerd als ging het om een volledige eigendomsoverdracht, terwijl intern helder was en bleef dat de verhouding tussen partijen onderling er een was van fiduciaire aard, en wel de fiducia cum amico.
96. In aansluiting op het voorgaande, wenssen verzoek(st)ers nog een enkel woord te wijden aan het leerstuk van de uitlegging van overeenkomsten. Zoals blijkt uit het beroemde preadvies van Bregstein uit 1936 aan de Nederlandsche Juristenvereniging, moet worden aangenomen dat de stand van het recht van dat moment inhiel dat de bedoelingen van partijen doorslaggevend zijn, ook indien die afwijken van de letterlijke tekst van (een

bepaald beding in) de overeenkomst.³⁰ Met andere woorden, doorslaggevend voor de vraag of de “vollen en vrijen eigendom” is overgegaan op de Lisser & Rosenkranz Bank door de beide akten van 2 april 1940 zijn niet deze zelfde woorden, maar hetgeen Koenigs en de Bank met de akten hebben bedoeld. In het Verzoek is reeds naar voren gebracht, en door Schoordijk, Stein en Salomons wordt dit unisono in hun nadere adviezen onderschreven, dat de bedoeling van partijen op dat moment een fiducia cum amico was en juist niet een overdracht van “vollen en vrijen eigendom”. En dat blijkt ook uit hoe partijen zich voor en na het ondertekenen van de akten hebben gedragen (zie met name de blijvende betrokkenheid, als in feite beslisser, van Koenigs in de periode tussen 2 en 9 april 1940, zoals die zelfs door Van Beuningen als vanzelfsprekend werd geoordeeld, getuige de gang van zaken rond het bod van Van Beuningen op 5 april 1940, dat door Koenigs zelf werd afgewezen).

97. Voorts kan nog gewezen worden op artikel 1384 BW (oud): *“Alle bedingen, in eene overeenkomst gemaakt, moeten in derselver verband genomen, en het eene door het andere uitgelegd worden; ieder derselver moet in den zjn worden opgevat welken het geheel beloop der overeenkomst meebrengt.”*. Ook hieruit volgt dat het bepaalde in artikel I van de beide akten, dient te worden uitgelegd in het licht van de artikelen II en III. Nu, zoals hierboven betoogd, deze beide laatste artikelen sterk wijzen in de richting van een fiduciaire eigendomsverhouding, dienen de bewoordingen van artikel I in dat licht te worden gezien. Ook langs deze weg wordt ondersteund dat partijen een fiduciaire eigendomsoverdracht, en wel een fiducia cum amico, hebben bedoeld.
98. Tot slot van dit hoofdstuk dient nog kort te worden stilgestaan bij de (zware) nadruk die uw Commissie legt op het opeisbaar worden van de vorderingen van de Lisser & Rosenkranz Bank en de invloed daarvan op de Transactie. Verzoek(st)ers menen dat die nadruk ten onrechte door uw Commissie in de Rapportage wordt gelegd en geen steun vindt in de feiten.
99. Wanneer feitelijk wordt gekeken naar hoe Koenigs en de Bank met elkaar omgingen, en wanneer de beide akten van 2 april 1940 op de juiste manier worden geduid (namelijk in het licht van de – ook door hun gedragingen bewezen – bedoelingen), dan is helder dat noch de Bank noch Franz Koenigs hebben bedoeld en gewild dat er sprake was van een echte inbetalinggeving en/of een echte eigendomsoverdracht op de genoemde datum. Het ging om een fiducia cum amico, niet meer en niet minder. Zie ook hetgeen Dr. Junz aan het einde van de een-na-laatste alinea op pagina 3 van Bijlage 6 opmerkt omtrent het ongewone van de Transactie. Het ging beide partijen erom dat de Collectie zou worden behouden als geheel en dat deze uit de handen van de nazi's zou blijven. Vervoer naar het buitenland was

³⁰ Prof. Mr. M.H. Bregstein, preadvies voor de Nederlandsche Juristenvereniging, Handelingen 1936 I, tweede stuk, paragraaf 7, p. 5 e.v., onder verwijzing naar alle op dat moment relevante rechtspraak en literatuur.

daartoe hetgeen partijen op dat moment voor ogen hadden.

100. Mede in het licht van hetgeen in het volgende hoofdstuk naar voren zal worden gebracht, hopen verzoek(st)ers ervan te mogen uitgaan dat in de volgende rapportage, althans in het door uw Commissie te geven advies, op al deze juridische argumenten zal worden ingegaan.

8. HET JURIDISCH KADER VAN DE TOETSING DOOR UW COMMISSIE EN HET HERZIENINGSVERZOEK VAN ZAAK RC 1.6

8.1 Inleiding

110. Voortbouwend op hetgeen in hoofdstuk 7 naar voren is gebracht, willen verzoek(st)ers in dit hoofdstuk 8 allereerst, zo kort mogelijk, uiteenzetten hoe precies, naar hun oordeel, de civielrechtelijke argumentaties die zij, en haar deskundigen, naar voren hebben gebracht, in de oordeelsvorming en advisering door uw Commissie dienen te worden betrokken.
111. Voorop zij echter gesteld dat op grond van al het bovenstaande dient te worden geconcludeerd dat Franz Koenigs het bezit van de Collectie in onvrijwillig heeft verloren als gevolg van omstandigheden die direct verband hielden met het naziregime. Verzoek(st)ers zullen om redenen van proceseconomie niet tot herhaling hier overgaan van al hetgeen zij in het Verzoek en in deze Reactie daaromtrent, onderbouwd door vele deskundigen, hebben aangevoerd. Uw Commissie zij verzocht al datgene hier als ingelast te beschouwen. Wel wensen zij in dit verband nog te benadrukken dat er een aanzienlijk publiek belang bij deze zaak betrokken is. Koenigs had al vanaf 1935 het voornemen om de Collectie ooit permanent, tegen betaling van de helft van de waarde ervan (en dus met schenking van de andere helft), onder te brengen bij het museum Boijmans. Een aanzienlijk deel van de Collectie was reeds vanaf de helft van de jaren dertig aldaar in bruikleen ondergebracht. Het gaat dus niet, zoals in sommige andere zaken die bij uw Commissie speelden, om een puur private aangelegenheid. De erven Koenigs benadrukken voorts dat ook wat hen betreft de Collectie een museaal onderkomen zal krijgen, indien die Collectie (zoals meermalen verzocht) ook aan de erven wordt gerestitueerd, waardoor ook voor de toekomst geldt dat geen publiek belang aan restitutie in de weg staat.

8.2 De plaats van de civielrechtelijke argumenten in de redelijkheidstoets van de Restitutiecommissie

112. Vaststaat dat uw Commissie naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid een oordeel moet vormen over de gegrondheid van het Verzoek tot restitutie van de Collectie.
113. Uw Commissie kan zulks doen – en tot een voor verzoek(st)ers positief oordeel komen – indien verzoek(st)ers, huiselijk gezegd, civielrechtelijk geen poot hebben om op te staan.
114. Welnu, vast staat, naar het oordeel van verzoek(st)ers, dat de Transactie, als ook de daarop volgende verkoop en levering aan Van Beuningen, op tal van juridische gronden, zoals het recht gold in april 1940, nietig, althans aantastbaar was/waren. Verzoek(st)ers verwijzen daartoe primair naar de nadere opinies bij deze Reactie en, secundair, naar de korte samenvattingen die in hoofdstuk 7 zijn gegeven.
115. Daarbij komt, zoals Schoordijk op tal van plaatsen demonstreert, dat de ratio van eigenlijk al die bepalingen in ons toenmalige civiele recht ook een sterk morele is. Kort gezegd, ons recht, ook ons toenmalige recht wenst(e) – mede uit morele overwegingen - schuldenaren te beschermen tegen schuldeisers die fiduciair eigenaar zijn en zich de zaak toe-eigenen dan wel zonder toestemming van de rechter tot onderhandse verkoop over wens te gaan, zoals ons recht – om goeddeels dezelfde morele gronden - tevens wenst(e) te beschermen tegen derde-verkrijgers die niet te goeder trouw zijn, om maar een paar van de juridische grondslagen van aantastbaarheid van de hier relevante rechtshandelingen te noemen.
116. Naar het oordeel van verzoek(st)ers kan het niet anders zijn dan dat uw oordeel op grond van de redelijkheid en billijkheid sneller (voor verzoek(st)ers) positief dient uit te vallen, indien, zoals het geval is, verzoek(st)ers civielrechtelijk een sterke zaak hebben, temeer waar die civielrechtelijke gronden een sterk morele ratio kennen en zich derhalve sterk verbonden weten met het toetsingskader van de Restitutiecommissie. Daarom verzoeken verzoek(st)ers u nadrukkelijk om uw zelfstandige oordeel te vellen over de civielrechtelijke kant van de zaak die op basis van het Verzoek nu aan u voorligt, zoals uw Commissie dat in de Goudstikkerzaak ook heeft gedaan, overigens met instemming vanuit de juridische literatuur.³¹ Naar het oordeel van verzoek(st)ers zou het in strijd zijn met het civielrechtelijke en bestuursrechtelijke gelijkheidsbeginsel en het zorgvuldigheidsbeginsel indien uw Commissie in deze zaak niet tot eenzelfde toetsing zou komen. Vanzelfsprekend hopen verzoek(st)ers in dat verband dat u gronden zult zien om de zorgvuldige analyses van de hoogleraren Schoordijk, Stein, Salomons en Vranken tot de uwe te maken.

³¹ Zie, naast de door Schoordijk al genoemde stukken, ook prof. Mr. A.A. van Velten in WPNR 2006/6659 en 6660, Juridische verwickelingen rond de voormalige collectie Goudstikker. Zie ook Frank Kuitenbrouwer, Oorlogskunst: de moreel-beleidsmatige aanpak, in Liber Amicorum Dommering, 2008, p. 211 - 220.

8.3 Een vergelijking met de Goudstikkerzaak

117. In aansluiting hierop zij nog – met nadruk - het volgende opgemerkt. In de Goudstikkerzaak achtte uw Commissie twee elementen van doorslaggevend belang ten aanzien van de vraag of het bezitsverlies van Goudstikker als onvrijwillig aan te merken was. Uw Commissie stelde onder randnummer 6: *“Reeds de omstandigheid dat de weduwe van Jacques Goudstikker toestemming tot het aangaan van de transacties heeft geweigerd en dat over de bevoegdheid van degene die de kunstwerken namens Goudstikker heeft verkocht twijfel kan bestaan, wettigt deze conclusie.”*.
118. In de Koenigszaak geldt evenzeer dat Franz Koenigs, als mede-eigenaar³², geen toestemming heeft gegeven tot de verkoop aan Van Beuningen en dat Lisser & Rosenkranz niet bevoegd waren om tot onderhandse verkoop over te gaan. Alle door verzoek(st)ers ingeschakelde deskundigen ondersteunen die conclusies, vanwege *undue influence*, vanwege de aard van de rechtsverhouding tussen Franz Koenigs en de Bank, reeds op zichzelf (*fiducia cum amico*) en, a fortiori in verband met de artikelen 1200-1202 BW (oud) en vanwege tal van andere gronden op basis waarvan de verkoop en levering aan Van Beuningen in civielrechtelijke – en morele - zin nietig of anderszins aantastbaar was.
119. Verzoek(st)ers menen, in verdere aansluiting hierop, dat er vele andere elementen zijn die hun zaak tenminste gelijk maken aan – en eigenlijk (veel) sterker maken dan - die van Goudstikker. Zo staat vast dat Franz Koenigs een actief anti-nazi was, dat hij de Collectie steeds aan het Nederlands publiek ter beschikking heeft willen blijven stellen en heeft willen onttrekken aan mogelijke confiscatie door het Hitlerregime door tot een schenking over te gaan aan museum Boijmans, dat de Lisser & Rosenkranz Bank op 9 april 1940 onder ongeoorloofde druk is gezet, *waarbij juist de dreigende bezetting doorslaggevend was*, en dat Koenigs en de Bank daarbij omtrent de voorziene bestemming van de Collectie om de tuin zijn geleid door twee nazi-aanhangers (Van Beuningen en Hannema, in wie Franz Koenigs gedurende de vijf jaar van de bruikleen een aanzienlijk vertrouwen had opgebouwd). Bovendien heeft te gelden dat zich in de Koenigszaak geen beletselen voordoen zoals bij Goudstikker, in termen van een reeds gesloten schikking en daarmee verband houdende, afgesloten civiele rechtszaken. Daarbij komt nog dat het in de Koenigszaak niet alleen zo is dat er geen redenen van publiek belang zijn om niet tot teruggave te adviseren (zoals door

³² In hoofdstuk 1 is er reeds op gewezen dat het zijn van voormalig (zie randnummer 4 van het advies) of oorspronkelijk eigenaar (zie beslissing 1 van het advies) of mede-eigenaar (randnummers 3 en 14 van het advies) voor uw Commissie voldoende is om tot teruggave te kunnen adviseren. Verzoek(st)ers menen dat het in juridische zin juist zou zijn om tot dit oordeel te komen op basis van de vaststelling dat de rekwestrant tot teruggave aan heeft getoond dat rekwestrant bezitter was en het bezit is verloren (het gaat immers om de vraag of er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies). Franz Koenigs was behalve voormalig en oorspronkelijk eigenaar en mede-eigenaar ook bezitter van de Collectie. In het licht van uw advies in de Goudstikkerzaak kan deze juridische kwestie echter in het midden blijven.

uw Commissie in de Goudstikkerzaak is overwogen), doch dat het publiek belang er zelfs in positieve zin mee gediend is. Immers, door de door verzoek(st)ers voorgestane oprichting van een apart Koenigsmuseum kan de³³ Collectie in veel grotere mate dan thans het geval is aan het Nederlands publiek worden getoond, komt de ware historische context (en daarmee de waarde) van de Collectie beter tot haar recht en wordt de band tussen Van Beuningen en de Collectie (vide de naam van het museum waar aanzienlijke delen van de Collectie nu berusten) eindelijk doorgeknipt.

120. In de ogen van verzoek(st)ers kan er dan ook geen twijfel over bestaan dat uw Commissie, op grond van deze overwegingen (en op grond van al hetgeen overigens door verzoek(st)ers is aangevoerd), tot teruggave zou dienen te adviseren.

8.3 Verzoek tot herziening van zaak RC 1.6

121. Komen verzoek(st)ers toe aan hun verzoek tot herziening van zaak RC 1.6 door uw Commissie. Zoals blijkt uit uw advies in bijvoorbeeld zaak RC 1.50, acht u het uw Commissie vrijstaan om aan een dergelijk verzoek gehoor te geven indien u tot het oordeel komt dat zich inderdaad nieuwe gegevens of omstandigheden voordoen die een dergelijk verzoek kunnen rechtvaardigen. U heeft daartoe de plicht indien de Minister u daartoe verzoekt. In zijn brief van 24 april 2007 zegt de Minister het volgende: *“Op dit moment ligt uw tweede verzoek, RC1.35, voor advies bij de Restitutiecommissie. Zoals u zelf aangeeft bestaat er overeenkomst tussen RC 1.6 en RC 1.35. Ik zal derhalve de Restitutiecommissie vragen uw nieuwe informatie mee te nemen in de advisering over RC 1.35.”*
122. Verzoek(st)ers kunnen deze bewoordingen niet anders lezen dan dat u alle nieuwe informatie in het kader van RC 1.35 moet meenemen en dat u, gezien de samenhang tussen RC 1.35 en RC 1.6, zaak RC 1.6 dient te herzien indien die nieuwe informatie daartoe aanleiding zou kunnen geven. Verzoek(st)ers menen dat zulks het geval is en lichten een en ander hieronder kort toe.
123. In Hoofdstuk I en Hoofdstuk VI van de nadere toelichting bij het Verzoek vindt uw Commissie minutieus aangeduid welke nova inmiddels naar voren zijn gekomen. Daaraan kunnen de stukken die W.O. Koenigs aan uw Commissie heeft overgelegd, worden toegevoegd, wat er ook zij van de – onjuiste – betekenis die W.O. Koenigs daaraan meent toe te moeten kennen en waartoe hij uw Commissie, goeddeels speculatief, tracht te verleiden.

³³ Zaak RC 1.15, advies vastgesteld ter vergadering van de Restitutiecommissie d.d. 19 december 2005.

124. Voorts geldt voor tal van ander bronmateriaal dat in het Verzoek wordt ontsloten, dat het informatie betreft die hetzij ten tijde van de beoordeling door uw Commissie van zaak RC 1.6 nog niet expliciet ter beoordeling was voorgelegd, hetzij door uw Commissie in die zaak niet (expliciet) is meegewogen.
125. Tot slot geldt voor alle Bijlagen bij deze Reactie dat zij ook kwalificeren als nieuwe informatie in de zin van de brief van de Minister van 24 april 2007.
126. Naar het oordeel van verzoek(st)ers dient al deze nieuwe informatie niet alleen tot de conclusie te leiden dat uw Commissie positief zou dienen te adviseren over RC 1.35, doch ook dat uw Commissie alsdan tevens zaak RC 1.6 zou dienen te herzien. Verzoek(st)ers doen hierdoor dus het nadrukkelijke verzoek tot herziening van zaak RC 1.6. Voor zover uw Commissie van oordeel zou zijn dat zulks niet zou kunnen zonder de instemming van de Minister, wijzen verzoek(st)ers er nogmaals op dat die instemming huns inziens in de brief van de Minister van 24 april 2007 besloten ligt. Voor het geval uw Commissie daar anders over zou denken, doen verzoek(st)ers uw Commissie hierbij het – subsidiaire - verzoek om voor dat geval door uw Commissie aan de Minister te laten weten dat de Restitutiecommissie herziening van zaak RC 1.6 geïndiceerd acht en dat zij op dat punt de instemming van de Minister wenst te verkrijgen.
127. Bij zowel de beoordeling van deze zaak, als bij de herziening van zaak RC 1.6, heeft naar het oordeel van verzoek(st)ers te gelden dat vooreerst dient te worden vastgesteld dat Franz Koenigs tot een vervolgte bevolkingsgroep behoorde. Zoals uw Commissie bekend is, zou hierdoor de bewijslast omdraaien en dient het bezitsverlies van Franz Koenigs in beginsel als onvrijwillig te worden aangemerkt.³⁴

9. CONCLUSIES

128. Op basis van al het vorenstaande, op basis van hetgeen verzoek(st)ers eerder naar voren hebben gebracht, en in het licht van de algemene overwegingen a) tot en met e) welke door uw Commissie plegen te worden gehanteerd, kan op basis van door uw Commissie vast te stellen bijzondere overwegingen tot de volgende, puntsgewijze, conclusies worden gekomen.

³⁴ Jaarverslag RC 2002 p 15: *regeringsreactie op de tussentijdse aanbevelingen 29 juni 2001*: “De regering stelde overigens ook nog een verruiming ten aanzien van aanbeveling 3 voor. Zij gaf aan niet alleen de verkoop door joodse particulieren in principe als onvrijwillig te willen beschouwen, maar ook die door andere vervolgte bevolkingsgroepen.”

1. Franz Koenigs heeft als eigenaar van de Collectie te gelden.
2. Zijn bezitsverlies was onvrijwillig en geschiedde door omstandigheden die het directe gevolg waren van het nazi-regime.
3. De consequenties van teruggave hebben niet met zich te brengen dat een terugbetaling is geïndiceerd.
4. Het publiek belang verzet zich niet tegen het verzoek tot teruggave.
5. De Collectie, voor zover vallend onder het Verzoek in deze zaak, dient te worden gerestitueerd.
6. Zaak RC 1.6 dient te worden herzien.
7. Indien punt 5. niet wordt gehonoreerd, is een advies gericht op de mogelijkheid van terugkoop van de Collectie tegen de destijds relevante bedragen in zowel zaak RC 1.35 als zaak RC 1.6, geïndiceerd.

REDENEN WAAROM:

Verzoek(st)ers de Restitutiecommissie met respect verzoeken om (1) een positief advies aan de Minister uit te brengen met betrekking tot het Verzoek, zoals aangevuld in deze Reactie, en, alvorens zulks te doen, (2) gehoor te geven aan de andere verzoeken van verzoek(st)ers, als in deze Reactie verwoord.

Amsterdam, 3 juli 2008